

З О Р А

Л И С Т

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

АЛЕКСА ШАНТИЋ И ЈОВАН А. ДУЧИЋ.

Год. III.

У МОСТАРУ, 31. ЈУЛИЈА 1898.

Бр. 7.—8.

ТРОЈЕДНА МОЛИТВА

Уеси л' глед'о кад ракете пале
Што но у вис стрјелимице греду,
Уједанмах и три с' горе вину,
А под небом, ту се састанеду.

Ту се распу у звјездице сјајне, — Тако нек се и молитве српске
Једно јато, једна дружба красна, Горје дижу из три разна храма,
И под небом, ту се не разлије А под небом нек с' у једну слију,
Да су пошле са три мјеста разна. Окићену сјајним звјездицама.

Аливерић Тузлак.

ОСОКОЉЕН

Трана грану надграњује,
Зелени се бор,
Ту је соко гњездо свио,
Овђе му је двор.

Ту долази младо момче
Гледат' сокола,
Гледа, гледа, и не може
Да га с' нагледа.

Соколом се побратио,
С њиме другује —
До сада је туговао,
Сад не тугује.

На растанку соколу је
Пјесмом зборио:
„Хвала теби, који си ме
Осоколио!

А сад идем, носиће ме
Соколовски лет,
Идем, летим, да соколим
Цио српски св'јет.“

Аливерић Тузлак.

РАЗОРЕНО ГНИЈЕЗДО

— Приповијетка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

(НАСТАВАК)

XIII.

Ваступио је и рамазан. Сви правовјерни запостили су, па колико је дуг дан Божји, ни један не ће ништа, па ни капи воде окусити, нити ће духана запалити, него само иђу у џамију и Богу се моле.

Преко дана већина их спава по кућама, или, ако изађу у чаршију, онда засједну по кахвама и берберницама, па шуте и ђељкају мале шипчице, што их носе са собом, и тиме се забављају. Али зато преко ноћи сви су на ногама, па се састају, пјевају, ашикују и проводе се на разне начине.

Ибрахим-бег, који је хтио да се истакне као најправовјернији, редовно је ишао у џамију са Махмут-агом, Јусуф-агом и осталијем, те је клањао дуже и побожније него и један. То је учинило, да му једном Махмут-ага рекне:

— Турске ми вире, нема од тебе бољег Турчина у свиту.

А он се само осмјехну.

— Видићеш још нешто! — рече.

И заиста, сјутра дан виђела се у џамији једна велика мукава¹⁾, у којој је било најмање четири оке лоја. Та мукава запела је многоме за око.

— То сам ја дао, — рече Ибрахим-бег Махмут-аги.

Док неки казаше и Алији.

— Ено, — веле, — мукава му гори, па је свакоме у очима.

Алија не рече ни ријечи, само набра обрве и одмахну руком, као да шћаше рећи „па нека“...

Но други дан била је у џамији нова, љепша и тежа мукава, којој се још више зачудише и похвалише је.

То је била Алијина.

Његови јарани чисто да излуде од радости, што је тако учинио, па немају довољно ријечи, да ту своју радост искажу. А Ибрахим-бег и Махмут-ага гледали су је као крв на очима и шкрипали зубима од јада.

И трећи дан, кад су сви дошли да клањају сабах-дову, те мукаве није више било на њезину мјесту.

— Ђе је? — запиташе неки.

— Не знамо.

Затијем је потражише у читавој џамији — па узалуд.

— Она је украдена! — викну неко.

— Украдена, јакако!

И све се то узруја као осе, кад им дарнеш осиањак. Неки почеше да псују и грде, а неки одмах отрчаше Алији.

— Украдена ти мукава! — гракнуше и опколише га са свих страна.

Алија их погледа зачуђено.

— Зар баш моја?

— Твоја.

— Е, то је његов пос'о, — рикну он, па полети у џамију, да се својим рођеним очима о истини увјери. У лицу дошао црвен као рак, па само што сијева очима и шкрипи зубима... А када виђе, да је мукаве доиста нестало, тад у њему прекипи.

— Е волим се осветит' него ли посветит', — викну. — Сад не можемо друкчије вега да полети глава јајли моја, јајли његова.

И као у лудилу потрча по чаршији, да га тражи. Ишао је из ду-

¹⁾ Мукава је велика лојана свијећа, обмотана шареном хартијом. Може да буде тешка 4-5 ока.

ђана у дућан и загледао, неби ли га само опазио . . . Сав је дрхтао од узбуђења и крвнички погледао, свакога, тако, да су многи помислили, е је с ума сишао.

Једва једном затече Ибрахим-бега, недалеко од Махмут-агине куће. С њиме бијаху и Салих-ага и Махмут-ага.

— Једва те нађох, — дрекну Алија, а тражим те толико . . . И сад би те мо'о уфатити и удавити да није женски . . . Ама ја хоћу јуначки!.. Да ми изађеш на мејдан, па да се побијемо прси у прси.

Махмут-ага занијем од изненађења, а Ибрахим-бег се само осмјехну.

— Па шта ћеш? — запита.

— Да се бијемо.

— Пёке. Кад ћеш?

— Сјутра.

— Кабулим.

Алија није више ни хтио, него се окрену и пође да тражи јаране, те да се с њима разговори. А Ибрахим-бег га подругљиво погледа, па се окрену Махмут-аги:

— Опримићу ја њега на они свит, па ће бит' све мирно.

Но Махмут-ага не одговори ништа. Он је добро видио, да је Алија жељан боја и мејдана, па се бојао, да мјесто њега, Ибрахим-бег не оде на они свијет. А свак зна како он воли Ибрахим-бега и како га брани.

XIV.

Сјутра дан, био је мејдан. Двојица мегданџија стали један прама другоме, па обојица на бијесним хатовима, који поамно хржу и копају ногом земљу, као да су и они жељни боја. И Алија и Ибрахим-бег чврсто се држе у седлима, а голе криве сабље блистају им се у рукама. Ибрахим-бег се мало зацрвенио, па се једнако смјешка на Махмут-агу и оне око њега, а Алија се уозбиљио, те непре-

стано завирује сабљу и тапше коња по врату.

Најпошље Махмут-ага викну:

— Јесте ли хазур?

— Јесмо, — викнуше обојица.

И одмах затегоше дизгине коњима, па их поизмакоше мало натраг.

— Ха! — кликну Алија и ободу коња, који као стријела полети према Ибрахим-бегу. Овај учини тако исто. И како се сретеше тако и један и други удрише сабљама. Алија замахну да схвати бега по глави, но овај вјешто одби ударац, па нападе на њега. Алија такођер одби ударац. Но баш у тај час обмота му се дуги сахатски ланац око балчака и кад бег поново замахну, Алија није био у стању, да га брзо одбије. Бегова сабља дохвати га тада по рамену и млаз крви шикну далеко. Алија баци сабљу из руке и дохвати се за рањено мјесто . . . Затим се зањиха у седлу и сигурно би пао, да га другови не дочекаше на руке.

— Ово је јуначки! — кликну Махмут-ага. Овај се не боји хиљаде 'наких.

— Није јуначки него хрсуски, — викну неко из Алијина друштва.

— Јуначки! — дочека опет Махмут-ага.

А затим настаде права хука. Да није било рањена Алије, његови би јарани започели праву битку, али овако нијесу могли ништа друго, него викати и псовати. Махмут-ага се препаде, да не дође до густа, па се извуче и нестаде га. А и Ибрахим-бег одмах ободу коња и одлети, не осврћући се ни на кога. Од велике радости није знао шта да ради, него је бијесно ударао коња и хитао, да Емини однесе хабер, јер је знао, да га она чека . . .

Емина га је заиста чекала са највећим нестрпљењем. Кад јој је Махмут-ага испричао, како је Алија жељан мегдана, она није знала шта ради. Најприје је поблиједила као крпа и укоченим погледом гледала у оца, а кашње је излетила из собе, сакрила се у башчу и пустила срцу на вољу, да се сита исплаче. Сузе су непрестано текле, а она их није могла задржати.

— Ако оде, — рече јецајући, — па ако погине, шта ћу ја онда?.. Неће ми више никад доћи, нити ћемо више ашиковат' к'о прије... И онда... онда се ја више никад удати нећу.

И ту опет зајеца као дијете, кад га најстрожије казне...

— Ама ако не погине? Ако остане жив? — суну јој као муња кроз главу. — Ако опет дође к'о и прије?

Она уједанпут диже главу, а очи јој сијевнуше радошћу. Она је била и заборавила, да је Ибрахим-бег јунак и да не може лако изгубити главу. И одмах јој на срцу мало одлану, па пође у кућу и леже у душек. Па ипак није могла читаву ноћ заспати... Чинило јој се, као да својим очима гледа, како се њих двојица бију... И заиста као да опази крв, — па скочи и врисну... Но кад је видјела, да нема никога и да је у својој соби, опет завуче главу под јорган, те се даде у мисли.....

А чим је зацикнула зора, она је умала и чекала за вратима, да чује шта је било... Сваки сахат чинио јој се дуг као година, те је непрестано извиривала и очекивала.....

Док једва једном опази она коња зеленка, а на коњу Ибрахим-бега. Нека неописана радост овладала њоме, па у мало што не врисну... А бег се све више и више приближивао боцкајући коња и машући руком из далека.

— Чекаш ли ме? — довикну јој весело. — Ево сам се вратио... Он је готов... Ако остане жив, памтиће добро с ким је им'о посла....

Емина га весело погледа.

— Јеси ли се била препала? — запита он.

— Јесам.

— Хм... Баш си дите! А зар ниси знала, да се ја не бојим 'наких десет?..

Она хтјеле да одговори, но у то опази Махмут-агу гдје иде.

— Ето бабе! — рече.

Ибрахим-бег се осврну и кад се увјери о томе, осмјехну се, домахну јој руком, па одјури даље...

XV.

Алију су јарани на рукама до-нијели кући и ту га положили на душек. Јадна Дуда, кад га је угледала, закука и паде по њему, грлећи га и љубећи и дозивајући га најслађим именима. Ни један који се туде задесио, није могао да уздржи сузе. Сваки стао као сињи камен, не знајући шта би проговорио, ни како ли би утјешо јадну мајку. Шта више, њихова суморна лица и укочени, без наде, погледи, ражалостили би је још више.

Кад дође и хећим.

Озбиљнога лица, као и обично, он приступи болеснику и погледа рану. У први мах сабра обрве и заврти главом, но мало за тим поносније уздиже главу и окрену се.

— Шта је? — запиташе сви, који су пиљили у њега, као у неко надземаљско биће.

— Ништа? Овоме има илаца¹⁾!

И како он то рече, а оно сви као да се препородише. Нека необична радост разли им се по лицу и они лагано један другоме дошаптаваху:

¹⁾ лијека.

— Има илаца!

Иза тога поче хеџим да превија рану, а сви се, поред њега, дадоше у посао. Неки су му помагали, неки су трчали по воду, а неки се забавили око Дуде, која се забила у једну ћошу и непрестано јецала.

— Не бој се! — говорили су јој непрестано један за другијем. — Оздравиће Алија!

Но она их није чула, или боље рећи није хтјела да их чује, јер је још једнако слутила, да ће остати у свијету — самохрана.

Међутим је Махмут-ага изишао из куће и свратио се у најближу берберницу, гдје је затекао и Ибрахим бега и Јусуф-агу и многе друге. Ибрахим-бег је био весео као никад до тада и поносито је испијао кахву, којом су га нудили појединци. Напротив, Јусуф-ага је био замишљен, а могло би се рећи и љутит, јер је чешће пута сабирао обрве и непрестано отпухивао, као човјек, који се одмара иза каква напорнога посла. Он, како је улегао у берберницу, није никоме ријечи проговорио.

Кад је Махмут-ага ступио, Ибрахим-бег скочи и начини му мјесто до себе. Дабогме да је то ласкало староме аги, па због тога, чим је сјео, потапша га по рамену и кликну весело:

— Аферим! Баш си јунак!

— Јунак! — потврди још неко. Махмут-ага се занесе.

— Ама, валахи, нема 'вакога јунака у свиту. Није то, да речете, јунак к'о и други, него вам је ово прави Ђерђелез Алија... Та није ни два пут размахнуо сабљом, а *они* је леж'о под коњем...

— Аферим! — рече опет неко.

А Ибрахим-бег се само осмјехну и задовољно поглади десни брк.

— А оно је жена, права жена, — кликтао је и даље Махмут-ага. — Кажу ми га да је јунак, а не зна ни сабљу да у руке узме... Уплашио се прије мејдана...

— Није тако! — дочека љутито Јусуф-ага, који није могао и даље да шути.

Махмут-ага застаде.

— Па како? — запита.

Но Јусуф-ага није ни чекао питања, него скочи са свога мјеста, па стаде на сред бербернице.

— Алија је јунак! — викну. — Он је удар'о јуначки, а бег је ударио хрсуски. Видио сам ја својим очима! Алија је њега јуначки звао на мејдан, а бег је њега уд'рио к'о жена, јер је у оног био балчак заплетен.

— Јок! — рече Махмут-ага, па и он скочи.

— Ја сам видио! — дочека Јусуф-ага, — и више вјерујем својим очима, него теби. Бег ми је био дражи од Алије, ама сад видим, да у бега нема образа, јер да га има, неби дао, да га тако ф'алиш.

— Бива ја лажем? — узвикну Махмут-ага као увријеђен.

— Лажеш! — рече Јусуф-ага.

— Зар си и ти к'о и *он*?

— Ја сам поштен чојек, па волим поштену јунаку него жени...

То рече и изађе из бербернице.

— Нека га! — викну Махмут-ага за њим. — Нек иђе, нећу за њим заплакати!

Па загрли Ибрахим-бега.

Ражљућен као тигар, ишао је Јусуф-ага чаршијом. Нити се на кога осврћао, нити је гдје загледао, него је жестоко одмахивао руком и полугласно изговарао чудновате псовке, тако, да су многи застајкивали и чудили се: шта му је?

— Хрсузи! Хрсузи су обојица! — говорио је непрестано. — Један је к'о и други. И још ми веле, да су јунаци!... (Ту и опет одмахну руком и опсова нешто.) А Алија је био баш јунак! Он је поштен. И отац му је био поштен.

И ту му паде на памет Муј-ага, па као да га својим рођеним очима гледа, како сједи близу њега пушећи и кашљуцајући. Паде му на памет и свађа Муј-агина са Махмут-агом, — и њему се ражали.

— Поштен! Поштен је био он јадник, ама ми нисмо били поштени, кад смо га онако избацили... Он је бранио своје дите, а отац је отац... Душу сам своју огришио због њега, па ћу на оном свиту патити...

Како то изговори, паде му на памет, да је Алија тешко рањен, те да ће, може бити, и умријети. Он се осјећао тешко гријешан због Муј-аге и сада га повуче јака жеља, да се са Алијом види и да се халали¹⁾.

— Нек ми син за оца халали, — рече сам у себи и нагло пође... Но у путу је ипак застао... Како да улегне Алији?... Како да проговори с њиме, кад му је све до данас био најљући непријатељ?...

Тако је стајао збуњен и није знао, да ли ће напријед или натраг...

— Ако ме врати, брука!... Ако умре, остаде ми грех на души довика... Па кад умрем, куд ће ми душа?...

И није се више размишљао. Као да га неко гурну он пође напријед и то све брже и брже, бојећи се, канда, сам од себе, да му неби каква нова мисао дошла у главу, те да и опет застане.

Сав задихан и као усплахирен улегао је у собу, гдје је Алија лежао, па нити је куда погледао, нити кога

¹⁾ опрости.

поздравио, него приђе Алијину душеку и наге се више њега.

— Како си? — запита.

— Добро, — одговори Алија, пошто се мало прибрао од изненађења.

— Шућур Алаху¹⁾! — рече Јусуф-ага и одахну.

За тим сједе крај душека.

Око Алије било је неколико јарана и, како се Јусуф-ага појавио, сви стадоше заципљени, па га само гледају. Ни један није могао да се прибере, нити да докучи, откуд овлика промјена у њега.

Јусуф-ага је то опазио.

— Ја знам, шта ви мислите? — рече.

— Шта?

— Чудите се: што сам ја дош'о... А имате се чему и чудити... И ја сам био к'о и Махмут-ага, па нисам стио у ваше коло... А велим вам, да неби ни данас, да ме није наћерала неправда и Махмут-агина лаж...

Сад се сви зачудише још више него прије и склепташе се око њега.

— Шта је?

— Не треба да знате шта је... Ја нисам дош'о вама, него овоме... (Ту показа руком на Алију)... Ја сам згришио њему, а згришио сам и његову оцу, па сам липо дош'о, да ми халали...

Алија се осмјехну.

— Халалолсум²⁾ по сто пута! — рече.

Јусуф-аги се за час разведри лице.

— Е, сад ми је лакше, — рече.

— Сад сам ч'ис' к'о сунце...

Па одмах устаде и пође.

— Ево га, и ово је наш! — рече

Алија весело, пошто је он отишао.

— Наш је! — потврдише сви и, потпуно расположени, почеше полугласно да пјевају.

¹⁾ Хвала Богу.

²⁾ Нек ти је просто.

XVI.

Пошто се Махмут-ага онако поинадио са Јусуф-агом, Ибрахим-бег је могао лијепо увиђети, да ће га и остали пријатељи тако оставити. Осим тога чуо је, да има појединаца, који су се тврдо зарекли, да га опреме на онај свијет, а то му, бар за сада, није било најугодније, те с тога одлучи, да час прије пртља из Мостара. Додуше он је и прије смишљао, да остави Мостар, али га је увијек задржавало то, што је хтио, да од Махмут-аге испроси Емину, а што опет није могло да буде, јер је Махмут-ага непрестано говорио, како је Емина још млада и како није потпуно „стала на снагу“.

Но сад се више није могло чекати и с тога он науми да све одлучно каже Махмут-аги. Ради тога он се обуче и накити, што је могао свечаније; обукао је чак и нов новцат фес и припасао нову сабљу и, пошто се неколико пута окренуо у соби и добро се загледао са сваке стране, пође Махмут-аги.

Махмут-ага, опазивши га овакога, чудом се зачуди, па, некако и нехотице постаде озбиљнији и ако се старао, да буде онако пријатан и љубазан као и обично.

— Шта има ново? — запита, посадивши га себи уз кољено.

Ибрахим-бег се испрси и направи лице, у колико је могао, најтужније.

— Ново је, да иђем из Мостара...

Изненађен Махмут-ага скочи са свог мјеста и стаде на сред собе. Најприје га погледа избуљеним очима, а затим их стиште и намргоди се, исто као да је појео жестоку паприку, — па их по томе опет отвори и погледа га право у очи. Можда је у први мах помислио, да је Ибрахим-бегу стало до шале, али сад се пот-

пуно увјерио, да о шали ни говора нема.

— Па баш да иђеш? — запита он, а глас му постао некако помијешан, и чист и промукао, као у покварена сантура.

— Иђем, — рече Ибрахим-бег. — Овако више не могу. Видиш, да је све гракнуло на ме к'о на билу врону, па ако останем још који дан, онда ће ми и глава са рамена полетити.

— А зар се ти бојиш? — запита Махмут-ага.

— Не бојим се, ама волим, да сам мало подаље одовлен...

Махмут-ага сједе и замишљено се повуче за десни брк, те поче да га гриска зубима.

— Хм, ја сам друкчије мислио, — рече, па се поново повуче за брк.

А Ибрахим-бег се загледао преда се, па само смишља и премишља, шта ће рећи. И хтио би да почне, и хтио би да мало причека, — па ни сам не зна шта ће.

Најпошље му долија шутња.

— Него ја сам дош'о, да ти нешто рекнем, — рече он Махмут-аги и окрену се према њему.

— А шта? — запита Махмут-ага и упиљи очима у њега.

— Да ми дадеш Емину, — избаци бег, па обори очи преда се.

Махмут-ага бијаше у незгоди. У први мах, као да није знао, ни шта, ни како ће одговорити, па се врполио на мјесту, као да су под њим игле посијане...

— Да се растанем од Емине? — помисли он у себи, — па да је дам у туђ свит?... Ђја! Не могу!... А Ибрахим-бег је најкршнији момак!.. С њиме би била рахат к'о Султанија... Ама овако?

Па се још дубље замисли.

Ибрахим-бег га је гледао погледом, којим се гледа у судију, у чијим

је рукама твоја судбина. Он је био у незгоднијем положају него и сам Махмут-ага, па није знао шта да ради, него је полако куцкао сабљом о тле.

Док се Махмут-ага прибра.

— Знаш ли шта? — рече. — Од тебе неби никад тражио бољег зета, па све да ми се нуде везирски синови... Ама не могу Емину раставит' од себе... Она ми је јединица, никога у свиту немам него њу. (И ту му глас поново задрхта, а очи му се заблисташе од суза)... Па зар да је никад више не видим својим очима?... Не могу, не могу тако...

— Па како ћеш? — запита бег нестрпљиво.

— Остани у Мостару, па је узми! Ево ти и моје куће и мога свега, па нек је ваше... Ја и тако нећу дуго... па ето...

Ибрахим-бег замишљено одмахну главом.

— Не могу тако, — рече. — Не могу се ја маскарит' са мојом главом. Него, ако хоћеш, хајде и ти с нама.

Тужан осмјех разли се по Махмут-агином лицу.

— Аја! То је још грђе! — рече. — Како би ја, под старос', оставио Мостар?... Овђе су ми и дѣде живили и умирали, па, бива, да ја оставим кости у туђем вилајету? Па колико сам се ја крвио за ову земљу, па да све оставим и заборавим?... Јок!... Не могу!

— Е, онда нема ништа! — рече Ибрахим-бег тужно. — Тако ми је зар суђено.

И блијед као мртвац устаде, учини темена и одапе из собе.

А Махмут-ага погледа за њим, па као да му се гуја сави око срца, тако га нешто ледно текну у прсима. Очи му бијаху пуне суза и у мало да није заплакао.

— Тако је зар суђено, — рече и он, па дубоко замишљен поче да хода по соби...

Чим се растао са Махмут-агом, Ибрахим-бег поче да се домишља, како би нашао други начин, да се дочепа Емине. Сад, кад је видио, да је не може добити, осјети он, да без ње никако живити не може. Сад је тек увидио, колико му је драга и колико би изгубио, кад би се сасвим отргнуо од ње.

— Валахи ће бит' моја, па да се нећу главе наносити! — рече одлучно, након дужега размишљања. — Јајли моја, јајли ничија...

Али ипак није могао дуго да нађе никаква начина. Обишао је готово читаву Пријечку Страну оборене главе, као да тражи какву изгубљену ствар, — па узалуд!

Једва једном сину му у глави, између других мисли, и једна нова, исто као што сине јасна звјезда између сивих облачина. И он као да се мало разведри. Танко руменило разли му се по лицу, а на уснама му затрепта осмјејак, али не онај њежни и благи осмјејак, него некако и пркосан и поругљив... Но као да се сам од себе застидио ради тога, он се опет уозбиљи и тихим корацама упути се кући.

А кад се спустио акшам и све се умирило, изађе он из своје собе, па пође полако у Махмут-агину башчу. Ту, кроз уски капицик, разговарао се он често пута са Емином, па је одлучио, да се и вечерас разговори. Но сваки пут до сада ишао је он весело и безбрижан, — а вечерас иђаше са неком стрепњом у срцу, јер није био сигуран, да ће се све добро свршити.

Кад је већ ступио у башчу, опази, да Емина није за капиџиком. Он се полако саге, узе један каменчић и баци га у њезине пенџере. Пенџер ситно звекну, а одмах за тим отвори се један канат, иза кога се помоли Емина глава... Кад она опази Ибрахим-бега, весело се осмјехну, климну му главом и затвори пенџер.

Ибрахим-бег се прислони уз капиџик.

Мало за тим, зачуше се тихи кораци и — Емина откучи капиџик. Ноћ, дивна ноћ обасјана мјесечином раширила се свуда; све је мирно, па и птице и дрвеће као да мртвим сном спавају, — а њих двоје стали једно према другоме, па се гледају.

— Што ме ниси чекала? — запита је он пријекорним гласом.

— Нисам знала, да ћеш доћ'.

Ибрахим-бег је погледа.

— Ниси знала?

— Јок.

— Зар ти бабо није ништа казив'о?

— Није.

Он се чисто обрадова овоме гласу. Волио је, да јој он сам све каже.

— А знаш ли, да ја иђем из Мостара? — запита је.

Емина не проговори ни ријечи, него га престрављено погледа и задрхта у цијелом тијелу. Ноге јој се чисто посјекоше и она се прислони уз капиџик, да не падне.

— Не смим више овђе остат'...

— рече опет.

Њој ударише сузе на очи и зајеца као какво дијете.

А њему се ражали, па јој приступи ближе.

— Што плачеш? — запита. — Зар ти је жао?

Она не одговори ништа, него још јаче сакри лице рукама и јецаше.

— Не бој се! рече он. — Ако ћу и отић', ја не мислим тебе остављати... Ја сам се закл'о, да ћеш ти бити моја, ј'али ничија.

— Па што ми то одмах не кажеш? рече безазлено.

А он је стисну за ручицу, па прошапћа:

— Нисам мог'о... Ти знаш, да је ваљало да питам бабу.

— Па шта је?

— Он не да, да се раставиш с њиме. Он неће да остави Мостара него ми вели, да ја останем у Мостару, па да ће ми те дат'... А ја не могу остати...

Емина се опет сневесели. Сад јој тек дође у памет, да, у толиким њезиним слатким сновима о Стамболу и стамболском живовању, није ни помислила на растанак са оцем. Ни помислила није, да он неће оставити свога Мостара и поћи за њима... А она да остави њега?... То јој ни на крај памети било није.

— Па шта ћемо? — запита тужним гласом.

— Липо ћемо, — рече он. — Ти ћеш поћ' са мном, без његова знања... Па кад ми утекнемо у Турску, онда ћемо и њега зовнути... Он ће се мало наљутити, па ће се и одљутити.

Емина га погледа у пола престрашено. Зар она да учини нешто без очина знања? Та прије га је питала за сваку ситницу, а сад да то учини.

— Не могу тако, — рече. — Зар да га оставим сама?... Нема од тога ништа...

Ибрахим-бег уздрхта.

— Зар ме не бегенишеш?

— Ја не велим; ама не могу оставит' бабу. Шта ће он без мене?

— Нема ту: шта ће. Или бирај мене, ј'али њега.

Емина се замисли. Сирота! На двије је ватре горила. Њено срце воли и једнога и другога, па како сад, уједанпут, да пресуди, који јој је дражи?

— Бирај! — рече бег. — Хоћеш ли са мном?

У његову гласу бијаше нешто заповједнички, на што се Емина није навикнула, и то је немило текну.

— Нећу, — рече полахко затим, и подиже главу.

Ибрахим-бег се одмакну од каната.

— Добро, — рече. — Немој! Ја иђем, а ти остани с бабом... Ја знам, да ће ти с њиме бити боље и да ће ти он наћ' момка дражег и

лившега од мене... А мени како Бог да...

И он пође.

Емина је стајала као укопана. Као оштар нож такнуше је његове ријечи, а кад пође, као да јој неко ухвати за прса и живо јој срце ишчупа из њих. И на један мах, ни сама не знајући како, она крочи у башчу и, пруживши обје руке према Ибрахим-бегу, зовну га:

— Ибрахим-бег!

Он, као да се надао томе, одмах стаде.

— Шта је? Хоћеш ли?

— Хоћу, — изговори она дрхћући од узбуђења.

(СВРШИЊЕ СЕ.)

С Н О В И

— Јован А. Дучић —

IX.

е бих иск'о никад тебе
Нити злата, цв'јете мио,
Само кад бих за навијек
Роб послушни теби био.

Да ти пратим мирне стопе,
Р'јечи твоје кад зазвоне,
И у глухој ноћи бдијем,
Кад ти душа у сан тоне.

X.

О, престани с пољупцима!
Чуј, шумори цв'јеће меко,
У шипражје хајдмо брже,
Мила моја, иде неко,

То стазама данак лута...
Ал' чувши нам тајне зборе,
Осмјехну се и учтиво
Он ишчезну изнад горе.

Ал' ханцаром љутим својим
Да пролијем поток крви,
Ко ти најпр'је љубав рекне
И пољуби тебе први.

XI.

Рад бих да те заборавим,
Да растјерам жеље луде,
И да вратим тајне мисли,
Што за тобом вјечно блуде.

Но твој спомен с мог зреника
Ако за час и умине,
К'о сунце је — што залази
Да сјајније сјутра сијне.

XII.

Разбијена дивна ваза
 Са старог је пала зида,
 А расуто тужно цвјеће
 Хладни вјетар злобно кида...

О, не мучи срце моје,
 Јер кад пукне у комаде,
 Заман ће ти хитат' рука
 Да му нови живот даде.

Ти ћеш видјет' само Вр'јеме
 Како кида у том часу,
 Све цв'јет по цв'јет од пјесама
 Из рујина што се расу.

XIII.

На љубав ми премаљеће
 Мирисаво цвјеће просу,
 Жарко љето златне луче,
 А јесен је ињем осу.

Ти гледаше како спава
 Та злог неба бл'једа жртва...
 Али ко би рек'о, душо,
 Ко би рек'о да је мртва!?

XIV.

Не могох се одупр'јети
 Жарке жеље силној моћи,
 Долазах ти под тарабе
 При мјесецу многе ноћи.

Гледасмо се дуго, дуго,
 Док на небу мјесец сија
 Ја најглупљи Пигмалијон,
 Ти статуа најхладнија.

XV.

Знадем једног малог роба,
 Сјетног лица, мрачног чела,
 У тамници, у самоћи,
 Морила га љубав врела.

Кидао се да полети
 Оном створу за ким гине —
 И једном се силно оте
 И ишчезну у даљине.

И рече јој — да је љуби,
 Да умире и да вене...
 Али она да л' га прими
 С бујним жаром душе њене?

Не! Суморан он се врати
 У тамницу. Од то доба
 Посред својих груди опет
 Чујем јаук малог роба.

МОЈ ПРВИ ДЕБИ

— Милка Гргурова —

Нош у свом детињству слутила сам да ћу бити глумица. У седмој својој години ишла сам у III. разред основне школе, и знала сам сасвим добро читати и писати.

Скупљала сам своје другарице па сам их учила декламовати разне песме. А најволела сам песме др. Јована Суботића.

У Сомбор су долазиле разне њемачке путничке позоришне дружине. И ма да су ме родитељи водили по коју пут, ипак ме није ни мало одушевљавало то страно друштво, док не дође нека српска дружина, под управом Перићевом. Кад сам чула усклике, којим их је публика при представљању поздрављала, у мене се срце разигра, те сам знала и моје мале другарице одушевити. Мати нам је дала једну собу сасвим празну где смо имали наше играчке, позорницу, и ту смо уживале пуну слободу.

Тако је то трајало све до моје дванаесте године. Тад ме родитељи дадоше у женски завод за васпитавање. После три године вратим се кући, а после кратког времена, тек што сам ступила у шестнаесту годину, удадоше ме у Сремске Карловце у доста имућну кућу, али сам била *врло* несрећна у свом првом браку. И после две године вратим се кући родитељима.

Тек у мојој двадесет трећој години дође у Сомбор ново-садско позориште, и ја се на ново одушевим. А тим више што се пре њиховог доласка саставило у Сомбору веома одлично дилетантско друштво, у ко-

ме сам и ја неколико пута представљала и, као што су говорили, на опште задовољство публике. И кад дође позоришна дружина 1863. г. у Сомбор, окупише ме са свију страна да се ангажујем.

Али то не беше лако. Моји родитељи нису имали вољу да будем глумица. Особито моја сирота покојна мати, и ако беше веома одлична жена, и не имађаше никаквих прерасуда према том узвишеном позиву, ипак се бојала да ме можда и на том пољу неће срећа пратити. Но најпосле на моју молбу пристаде и ја се ангажујем. Али тек после три месеца одем на своју дужност. За то време добила сам две улоге да научим: Видосаву у *Херцег Владиславу* и Ану у *Непањи*, оба комада од др. Јована Суботића.

Тако јулија месеца 1864. год. дођем баш у петак, у Винковце, где се позоришна дружина налазила, и одмах добијем нову улогу, Љубицу из *Мериме* од Матије Бана. На моју велику жалост не добих ни једну улогу од оних већ научених, но сасвим нову коју сам већ у недељу морала одиграти.

Улогу сам научила, али како да се обучем? Нисам имала ни појма о бошњачком, или српском оделу. Редитељ ми рече да ће ми гђе глумице показати како да се наместим.

Дође дакле и то вече. Уђем у облачионицу. Глумица која је играла Мериму беше већ обучена. Али како? Боже мој! Да се сад која глумица онако обуче у турско одело, као што смо онда схваћали, морали би попуцати од смеха. Мени је изгледало

врло лепо, јер нисам знала за друго. Мислила сам само: како ћу ја изгледати?

У том дођоше две глумице, Бог да им душу прости обе су већ давно покојнице. Рекоше ми да ће ме оне наместити. И ја им се предам с пуно поверења. Морам приметити да имам плаве очи и косу. —

Дуго су ме намештале, и кад бејаш готова погледам се у огледало. Али имала сам шта и видети. Набелише ме и наруменисаше као какву ларфу. А начинише ми спреда дебеле црне обрве. Ја скоро очајно викнем: Шта зар тако накарађена да изиђем на позорницу? — А оне одговорише чисто увређене, да тако треба, пошто сам плавуша па ми се неће видети довољно обрве.

Ја им се скоро кроз плач захвалим на услузи. А оне задовољне одоше. Тек што су отишле засвира и музика. Жена која нас је облачила рече ми! — Госпођо, ако имате још толико времена, најбоље ће бити да се умијете, и на ново наместите. То сам и сама хтела. Али као што ни једна почетница не зна измерити време до своје сцене, тако и са мношћу беше. Док сам се размишљала, дотле и знак дадоше, већ беше доцне још мало па треба на позорницу да изађем. Брисала сам обрве па и лице колико сам могла, али што сам више брисала све сам страшнија изгледала. Лице као одерано. А од обрва сва сам се по челу изгаврила. Заиста морала сам изгледати ужасно. А публика се могла бар слатко насмејати мојој жалосној, првој појави.

Сутра дан будемо позване нас неколико глумица код неке госпође на ужину. Кад су ме представили, госпођа ме погледа врло изненађено, па ме запита.

— Јесте ли збиља ви, госпођо, синоћ играле *Љубицу*? — Јесам, госпођо! — одговорих јој. — За бога! повика она, што се онако ужасно нагрдисте синоћ? ко вас то намести. — Одговорих јој: Ево ове госпође. — Она их погледа врло подсмешљиво па рече:

— Шта зар ви, но види се да немате дара да и друге наместите тако лепо као што себе знате.

Друга улога беше Ана из *Немање*. Сама сам се наместила и то врло лепо, да ли је био костим по пропису? То је друго питање, — тек публика се изнемири мојим изгледом. Па и са игром беше прилично задовољна.

Трећа улога беше Чучук-Стане у *Хајдук Вељку*. А уједно и последња представа у Винковцима, али нам поквари киша пошто смо у арени играли. Из Винковаца одосмо у Брод.

Дође на репертоар *Госпође и Хусари*. Нека пољска комедија. У комаду између осталих женских, има и три собарице, све три врло кокетне, несташне и брбљаве, једну од тих трију дадоше и мени.

На проби је још које како ишло. Али кад дође представа, па видех како остале брзо говоре, како су окретне, и како кокетују. Ја се поплаших, помислих у себи: како ћу ја?:

Кад сценариста даде знак да излазим, мене проби ладан зној. Ни сама не знам како сам се створила на позорници: имала сам ужасну трему. Публика се још смејала и плескала оној што је пре мене била. Наједанпут ућуташе кад почех ја говорити. Глас ми је тако дрхтао као да сам плакала у каквој трагедији, лице ми је морало изгледати врло поплашено, наједанпут ми се учини као да чујем негодовање у публици. Подиђоше ме неки мрави.

Гуша ми се стегла, а светиљке почеше ми играти пред очима. Нити сам више знала где сам, ни шта говорим. Чујем само на све стране ужасан смех. Па и сами глумци на позорници прснуше у смех. Сад ми је било доста, поплашено погледам око себе, па беж у прву бољу кулису. Сви су се слатко смејали, само сам ја горко плакала. Та несрећна улога собарице беше ми прва и последња. Никад вишенисам игралатакове улоге.

На срећу моју после те несрећне представе дође на репертоар *Прехвала* опет од Јована Суботића. У том комаду добијем лепу и симпатичну улогу Милену, Прехвалину супарницу. И том улогом поправим

оно што сам покварила са собарицом. Није ме више ништа могло збунити, ни подмигивање, ни гуркање па ни подмукло смешење око мене, које сам све и видела и чула; ја сам била подпуно свесна и одиграле своју улогу на опште задовољство. Шта више уз бурно пљескање изазваше ме на позорницу, и добијем диван букет цвећа који беше намењен Прехвали.

После представе дође покојни стари доктор Мушицки са својом госпођом, похвалише ме и позваше ме да их посетим, у чијој сам кући била увек радо примљена.

Доцније сам поред трагедије играла и веселе улоге, само никад више собарице.

О П Р О Ш Т А Ј

Горе путник обзире се
Домовину златну гледа;
Убави се смију доли,
Ал' путнику далекоме
Срце цвили, срце боли, —
Из далека чује пој:
„Збогом пош'о, сине мој!“

Под бријег је у хлад стао,
Па облаке н'јемо гледа;
Ишчезоше бајни доли,
Ал' му туга не ишчезе;
Срце цвили, срце боли, —
Још му само бруји пој:
„Збогом пош'о, сине мој!“

Гора, раван ишчезоше,
Ни облаке сад не види;
У сну му се јаве доли,
Туга сад му душу мори;
Срце цвили, срце боли,
Горким јадом пјева пој:
„Здраво, мили доме мој!“

Дани лете, косе сиједе,
Ни дом га се виш' не сјећа;
Али они бајни доли
До гроба му биће мили; —
Срце цвили, срце боли,
Пошљедни му биће пој:
„Збогом, мили доме мој!“

О ОБОЖАВАЊУ ОГЊА И ОГЊИШТА

Извадак из: Упоредне Старославенске Митологије, с обзиром на народне обичаје и старе народне пјесме.

— Др. Николa Грџетић —

(НАСТАВАК)

У Љубушином суду видјели смо како се врши пред законом „вјекожићних богов“ божји суд пред извјесником правде.

То нас потсећа на неке обичаје у Херцеговини и на неке народне изреке, које данас нијесмо у стању разумјети, ако се не осврнемо и на старе обичаје другијех Аријца.

Ваља прије свега узети на ум, да је у старој аријској вјери Огањ био видљив одсијев небеског сунчаног бога Индре, а народ га је држао правим божјим намјестником на земљи. С тога се Агни називље у Ригведи (2, 1.) *законодавцем*. Тиме разумијемо зашто се и данас у неким народним обичајима држи Огањ правим суцем. По вјери аријској ваља Огањ да одлучи који је од двојице окривљеника прав а који крив. С тога има понегдје обичај да и један и други окривљеник наложе напобашка двије ватри и у исти мах и један и други тури у њих овна. Онога окривљеника чији ован изгори држи народ за права, невиног, а другога за кривца, јер тобож неће Огањ да му прими жртву. У то коло пада *вађење мазије и пренашење буса, трна и камена*.

При вађењу мазије ваља окривљенику пред цијелијем селом водити из кључале воде гвожђе (мазију) које је прије тога усијано на ватри. Народ тврди, да правом човјеку неће наудити ни усијано гвожђе ни кључала вода, а кривцу да хоће и једно и друго. Но прије него што метне де-

сницу у врућу воду ваља да рекне ову молитву:¹⁾

— О водо! Тако ти свевишњега, свезнајућега и свемогућега Бога, који је створио небо над нама и све звијезде по небу, а пред њима сјајно, жарко сунце, које грије земљу коју је сами Господ Бог створио! Тако ти земаљскијех њедара из којих си и ти изашла, ако сам прав, стани! Немој врети! Немој ме ожећи! А ако сам крив, узаври стоструко! Сажежи ми руку до рамена, да се браћа уклањају од мене као од губавца!..

Сви који су наоколо викну: Амин!

У сјеверној Далмацији (Мокро Поље) чујеш заклетву:

— Заклињем се сунцем и живом ватром, па да ме метну макар на *усијано гвожђе* или да ме огњеним гвожђем закапет. ј. обуку гвоздену капу.

Као што има Огањ, врућа вода и угријано гвожђе моћ да пронађе кривца, тако је у очима народа има и *бус, трн и камен*, јер ту открива кривца тежина земље т. ј. сама мајка Земља или богиња *Земјана*.

Када сусјед сусједу преоре земљу, тад ваља кривцу да пренесе бус, трн и камен правом границом свог земљишта. Забаса ли кривим путем, тад држи народ да ће пострадади под бусом.

То бива пред народом и на свечан начин. Ту је и свештеник који рекне: — Господе Боже, који си створио небо, земљу и од ње човјека и дао му по гријеху нашега праоца Адама

¹⁾ Л. Грџић-Бјелокосић: Из народа о народу, I. 212., 215.

да од ње живи, не упиши нам у гријех што се гонимо око овог малог дијела од оне велике груде, коју си ти створио а нама поклонио. Господе Боже, свемогући и свезнајући, умудри данас нашега брата домаћина (име), улиј му свога страха у срце, да бус, трн и камен пренесе преко овога правога земљишта, да му не буде ни овог свијета укора ни онога — гријеха!... Сви који су наоколо вичу: *Амин!* А свештеник наставља: — Господе Боже, свемогући и свезнајући, ако му је срце отврднуло а земља омиљела, па преко туђе границе буде пренио бус, трн и камен, прокуни, нека га терет буса, трна и камена притисне и да не могао буде пренијети! — *Амин*, заори народ. Онај који је за то определијен ископа овећи бус са свом земљом што је имаде око жила па у њ забоду трн и навали на њ камен. Тад му људи придигну бреме на рамена да може тако корачати својом међом на други крај земљишта, а за њим крену двојица или тројица који ће му за стопама поставити међе. Најпослије окривљеник метне на тле тај бус, трн и камен и то на увратник према правој међи.

И сјеверни су Прасловени, Литвани и Старопруси од недогледних времена палили вјечну ватру своје тројству, нарочито Перуну, Потримби и Поколи и то у Ромави, како напријед рекох, Старопруси су палили ту ватру под древним дубом, буковим дрвљем на омашном жртвенику и јао би било свештенику који би пустио да утрне, јер у том случају казна му бјеше: да сам себе спали на истом жртвенику, пошто би сâм најприје изнова запалио нову ватру трвењем букова дрвета, за тим потрбушке

допузио до жртвеника и том ватром потпалио ломачу за се. — Догађало се често да је и сам *Крева* скочио у вјечни Огањ, јер је била чврста вјера да ће тиме узети на себе гријехе свог народа, постати светитељ и да му души неће бити потреба да поблази, т. ј. да се сели у разне животиње и лута од немила до недрага. Сваки свештеник пак желио је погинути од муње да тиме стече покој души. И у Срба и Хрвата био је стародавни обичај као и у Инђана и Скита да су удовице са својим покојником скакале у ватру. И по том видимо да су Прасловени као год и Инђани још од старих Аријца многе обреде наслиједили. И у Индији је био стари обичај да се сматра као особита заслуга погинути од ватре пред богом Агњијем. Тиме се душа очистила од свијех тјелесних љага и придружила своје творцу, те није морала селити се у друге животиње.

Прасловени су имали многе обичаје и обреде сличне са Инђанима. Мени се пак чини, да су отмјенији свештеници сјеверно-источних Прасловена познавали и ведску вјеру, и да су тако својим тројством Перуна, Потримбе и Поколе, које су Поморанци временом прозвали Триглавом, опонашали индијско тројство Тримурти.

А Босанац и Херцеговац држи Огањ и сад у великој почасти. Он и дандас вади из дрвета живу ватру за лијек; он лежи при ватри кад је болестан, њему ваља да увијек гори ватра на дагари¹⁾ а пећ га не грије кад не види ватре.

¹⁾ Дагара-огњиште од бакровине, долази од аријског корјена *dagh*, санскритског *dah*, *dahati* — горјети; литвански *dėkli*, *degu*, (горјети, горим) готски *dages*, ст. норд. *dagr*.

ЗБОГОМ

— по Некрасову —

е сећај се тужних, бедних дана,
Што их људи са злбом нанеше;
Не сећај се буре твојих суза,
Нит' освете, к'о да је не беше.

Али дане, кад блисташе нама
Љубав сјајна пуна нежна миља,
Храбро својим кад иђасмо путем —
Ох, твој спомен нек их благосиља.

Забрел, 1896.

Бор. Л. Ценић.

ЈУСТИН И ЈУСТИНА

— Émile Richebourg —

I.

Б*ему бјеше дванаест година; она још није имала десет. Њему бјеше име Јустин; њу су звали Јустина. Родили су се у истом селу и родитељи су им живили у двије куће једна до друге.

Јустина је чувала гуске, а Јустин је сваки дан тјерао на пашу и са паше волове и краве свог оца.

Дјевојчица би увијек отјерала своје гуске онамо, гдје би се Јустин налазио. Докле би јато крилатих двоножаца чупкало травицу, оба дјетета посадила би се на траву и ћеретала би. Шта су причали једно другом? Онакве празне дивоте, какве може само да казују уста млада и која не знају за лаж, а какве може с насладом да слуша друго дијете.

II.

Јустина је лијепо пјевала, Јустин је имао приличан глас; они би заједно пјевали. Она би га научила какву пјесму,

коју он још није знао. Он би њу научио другу какву. Каткад би уз њих пристала каква шева, какав црвендаћ или сјеница, а умијешале би се и бубице. Начинио би се читав концерат под ведрим небом.

Човјек би их сретао по путовима, како су се ухватили за руке, па иду једно поред другога. Увијек су се смијали. Идући преко жита и ражи, набрали би пуно различка; она би раширила своју плаветну кецењу, а Јстин би је напунио. Она би различак плела у вијенац, мијешајући са њим по који бијели красуљак са златним срцем; а онда би смијући се метнула вијенац на главу своје другу и рекла би, да је он њен цар.

Каткад, имајући међу прстима красуљак, заборавила би на започети вијенац. Да ли ме воли? питаше она цвијетак, предавајући му пера вјетру. Красуљак би одговорио каткад *јак*о, другдаш *ни*мало. Ако ће, оба ова дјетета нису се срдила на њега.

Увијек су се смијали.

3

III.

Увијек су се смијали. Али тога ради морали су бити заједно. Ако су били једно без другога, били су тужни. Тражећи једно друго, лутали би, као осуђене душе. Ако би се случајно десило, да Јустина није истјерала у поље своје гуске, Јустинове краве нису имале добра чувара; оне су по вољи пасле траву по сусједним ливадама. Птице саме пјевале. А сјутра дан, кад би се састали, каква радост! . . . Перната стока у томе је учествовала, па би навалила на ливаду и удружила би се са рогатом стоком.

Једанпут их ухвати непогода. На све стране параше свијетле муње црне облаке. Гром рикаше. Они се склонише иза једне живике. Живика већ бјеше пуна птица, које су се тамо устрављене скупиле. Киша и град падаше, као да је постао потоп.

Јустина није читала роман Бернадена де Сен-Пјера; али она се истоме домисли као и Вирђинија: под своју дебелу сукњу склони она своју главу и Јустинову. Ипак им бјеше зима. Киша цураше на њихове помодрјеле руке, зуби им цвочоташе. Да би се угријали, они се стиснуше једно уз друго, као оно птичићи у гнијезду.

IV.

Израстоше.

Јустин није више тјерао на пашу краве свог оца, Јустина није више чувала гуске.

Њени родитељи научише је занату шваљином.

Ово двоје младих нису се као некад, тако лако виђали, али су увијек мислили једно на друго. У прошлости имају успомене, које ништа не може да збрише. Кад би се сусрели и Јустин би јој проговорио, Јустина би поцрвенила, као трешња из Монморанса. Научила је да порумени у исто вријеме, кад је научила са иглом владати.

Недјељом би Јустин дошао по њу, да је води у коло; она би се принаредила по његовој вољи. Сви момци дивише јој

се и позиваше је на игру; али она би увијек нашла начина, да са Јустином понајчешће игра.

V.

Једнога дана наврши она осамнаесту. Бјеше то лијепа плавуша са вилинским стасом; њене очи, плаве као море, имале су поглед, као у Андалускиње. Уста јој бјеху ружица нерасцвјетана. Њени свијетли и као снијег бијели зуби изгледаше као оно бисер поређан у мерџану. Ножица јој бјеше дивна, а ручица као у принцезе.

На десет миља у околини говорило се о љепоти њеној, и који су је видјели, не оклијеваше да је помињу, као чудо неко.

Пуно њих дивише јој се. Који нису били сувише стидљиви, они је запрочише. Она их одбијаше. Иначе никоме не би допуштала да са њом ашикује. Ипак клоунуле наде у једних будише срчаност у других и у мјесто да буде мањи, број њених обожаватеља растијаше.

Она би се сјећала времена, кад је гуске чувала. Јустин би јој долазио на ум.

VI.

Једно јутро бјеше се упутила у једно сеоце, куда су је били позвали, да сашије вјенчану хаљину. Јустин је стиже на путу. Он изгледаше као Дон Кихот, и не као иначе, бјеше збуњен и оборио очи.

— Шта је теби? запита га она.

Он уздахну.

— Мила моја Јустино, одговори он, ја се женим, мој отац навалио . . .

Она преблиједи као крпа. Он настави.

— Али ја бих најволио тебе, само тебе, та ти знаш.

— И ти се другом хоћеш да жениш? викну она.

— Морам, кад ми отац тако хоће. Ти му ниси доста богата.

— Ох! заиста, ја сам убога сирота... А која је то, што хоћеш да је узмеш?

— Моја братаница, јединица у брата мог оца,¹⁾ што има онај мајур Шарм.

¹⁾ Римска црква допушта брак између тако блиског рода. — Прев.

— Ти ћеш се ту добро да ожениш, Јустине, нека ти је сретно!

С тим ријечима пође брже. Кад бјеше мало одмакла, осврну се. Јустин стајаше на истом мјесту, није смио да пође за њом. А она поче јецати и настави свој пут, лијући вреле сузе.

VII.

Јустин се оженио. Отишао је из села и настанио се у Шарму. Његов таст бјеше му предао мајур.

Јустину остави веселост и она изгуби румен на образима. Свега тога бјеше нестало са веселим и красним маштама од младости. Сад је свако сјећање на дјетињство имало по неку бол.

Опрости се са пријатељством, са будућношћу, са свима надама, што их је сањала била. Нема више радости, нема пјесме на уснама!

Пошто се бјеше развила на јаркој светлости, она сада спушташе се у мрак. У плачу провођаше оно вријеме, које њене другарице провођаху у забави. Има суза, које би ваљало покупити у златне судове.

Двије године дана бјеше прошло и она још не бјеше заборавила; рана у њеном срцу никако не замлађиваше. Али, поносита, она изгледаше да је преболила.

Момак један из села, кога већ бјеше једном одбила, дрзну да је наново запроси. Сад га не одбише; између свију оних, који су желили да добију Јустину, можда је овај момак био понајлошији. Ако ће, она се удаде. Само што никад не бјеше на чисто, зашто.

VIII.

Мало за тим нађе се с Јустином. На свом шеширу имаше он црн флор. Баш тада бјеше му жена умрла.

— Ох! Јустино, рече јој, зашто си тако похитала? Да ниси сад удата, могли бисмо бити срећни, јер ето слободан сам, богат и удиљ још те волим.

Она не хтједе да се сјети, да је он њу оставио.

— Тако је, одговори она тужно.

— Ти ме ниси дакле заборавила?

— Нисам.

— Ух! тако ми је мрзак твој муж! пијаница једна, ждера!... Зацијело ниси срећна са њим.

Јустина уздахну.

— Чак ми и то рекоше, да те бије. Јустина отвори очи.

— Нитков! викну Јустин потмулим гласом.

— Он је мој муж, одазва се она, па ако сам му жена, то је било с мојом вољом.

— Тако је. Али кажи ми, Јустино, ако обудовиш, хоћеш ли хтјети да се онда удаш за мене?

— Хоћу.

— Дајеш ми ријеч? Лијепо, ја ћу чекати, док будеш удова.

— Мој муж није ни мало оран да умире, рече она смијешећи се; хоћеш се дуго начекати.

— Чекаћу и четрдесет година, ако мора бити! викну он.

И они се разиђоше.

IX.

Пет година дана остаде Јустин при ријечи. Када то вријеме прође и он видје да је Јустинин муж вазда здрав као дрен, науми да се поново ожени, па и то учини без оклијевања.

А једва прође осам дана, откако је имао другу жену, кад му донесоше глас, да је Јустинин муж на пречац умро послје обилата ручка, који је и сувише залијевао румеником.

— Баш нас гони судбина! викну он. Баш нам је суђено, да Јустина и ја никад не будемо срећни!

Дохвати се шакама за главу и ишчупа прилично косе.

Оно вече потужи се његова млада, што је он тужан и не милује њу, а он се тако распомаи, да је плесну шаком. То бјеше прва ћушка, то не бјеше ни пошљедња.

X.

Једно јутро доби Јустин ово писмо, у коме држимо да смо дужни исправити правописне погрјешке.

„Мој муж мртав је. Несретник кажњен је оним, што му је у свијету најмилије било: вином и ракијом. Ти ћеш бити већ чуо за то, као и ја што сам чула, да си се опет оженио. Ја ти не могу замјерити, што ниси одржао ријеч: чекао си пет година дана, то је мени доста да ме задовољи. Мени је жао, да ти стрпљене није подржало још један мјесец дана. Ја сам сад у црнилу, тако морам због свијета; али ја нисам удовица очајна, на против. Нека моје хаљине оплакују покојника. Ја сјутра одлазим у Париз, гдје ћу да радим код велике неке кројачице која ми је учинила предилазне понуде. Јадни мој друже, ето смо се сад растали за увијек; на сву прилику никад се нећемо видјети. Нисам хтјела да одем из села, а да се не опростим с тобом и да ти не обећам, да ћу за увијек остати удова. И сувише сам зло прошла први пут, па немам воље да се у то наново упуштам.

Јустина.

XI.

Послије петнаест година предаде Јустин матери земљи своју другу жену. Тада му бјеше четрдесет и три године. Коса му је почела сиједити. Није био заборавио Јустину, али баш ништа није знао, шта је са њом. Она није више долазила у село и за њу нико му не знаде ништа казати, до ли нејасне податке. Тури новаца у џеп, па ајд', у Париз.

Нађе своју Јустину... удату и мајку четворо дјеце. Не могаше да је позна. Морала му је поновити неколико пута: Ја сам! А он опусти руке и дубоко уздахну. Да, то бјеше заиста Јустина; али кад би се год породила, изгубила би по два зуба и по шаку своје плаве косе. У оном великом трбуху тражаше Јустин залуду онај вити стас умиљате дјевојке, која га је некад својим царем звала. Њен глас, некад мек

и слadak, бјеше сад сличан гласу кочијашком. Од Јустине, која је некад гуске чувала, остао је само још поглед.

— Е, мој чича, рече му она, малко смо се и промијенули; шта ћемо, остарили смо. А шта те је довело у Париз?

— Та дошао сам управо због тебе; удов сам, па сам дошао... Ох! Јустино, зашто си се удала?

— Ето сам опет учинила једну глупост.

— Па јеси ли срећна?

— Срећна! немој ми то помињати. Мој други муж није толика пијаница, као онај први, али је још већи грубијан. Први ме је био свако вече, кад би пијан кући дошао, а овај ме млати јутром и вечером. Ох! често мислим на тебе, биједни мој Јустине! Кадгод — бјеше то лијепо вријеме. Каква жалост!...

— Па ти ме ниси заборавила?

— Нисам.

— Чудно, мишљаше Јустин, полазећи од Јустине; није више онако лијепа, баш би се могло казати, да нимало није лијепа; па ипак овдје, у срцу, увијек нешто куца за њом.

Врати се у своје село и послвије некога времена ожени се по трећи пут.

XII.

Двадесет година живио је Јустин са својом трећом женом, а није је већма волио од прве и друге жене.

Већ је оженио оба своја сина, што их је имао од друге жене; имао је још да се збрине за дјецу од треће жене, двије кћери и једнога сина, па и то изврши кроз дванаест година.

Па како бјеше још богат, ако је и дао сваком свом дјетету по лијеп тал, помисли, да ће сад моћи старост лијепо провести. Ако је и имао седамдесет и пет година и коса му сва осиједила, имао је он толико снаге и једрине, да није осјећао своју старост.

— Претурићу ја и стотину, рече својој дјечи, која су се била искупила, кад је удавао своју пошљедњу кћер.

Па како старац није имао никаква посла и вријеме му бјеше досадно, хтједе он да се плеће у послове своје дјече. Као на то је имао и нешто права. Али они поступаше са њим, као са матором будалом, као са џандрљивим старцем и нимало се не устручаваше, да га понижавају.

Видећи да га одбијају, да су га оставили, онако самохрану старцу паде на ум Јустина. Никома ништа не рече, него једнога дана узе доста новаца, па се диже у Париз. Имао је осамдесет година.

XIII.

Јустина бјеше одавна обудовила. Сва јој дјеца бјеху помрла. У Паризу није никада знала за што друго, до ли за невољу. Ако је била врло стара, она је још радила, да би се хранила. Крпила је, како је могла, старе чакшире и старе капуте. Муштерије су јој биле трговачки хамали, служитељи, фијакри и чистачи улица. Кад опет угледа Јустина, мало што се не обезнани. Он је пригрли. Пуну четврт часа плакаше од радости.

— И ти си се дакле сјетио мене? рече му.

— Па ето видиш, кад сам ту.

— Баш је то лијепо од тебе, да си ме походио.

— Дошао сам, да се тобом оженим.

Она прсну у смијех као махнита. Он бјеше врло озбиљан.

— Треба да будемо срећни, рече он свечано.

— Иди само, Јустине, зар се не шалиш?

— Погледај, рече он и отвори своју биљезницу, ту су све потребне хартије и још двадесет хиљада динара у банчиним нотама.

Угашене Јустинине очи сијевнуше кроз стакло од наочара.

— И ти новци за мене су? запита.

— Да.

— То ћеш да ми даш по уговору?

— Не, него ћу ти их дати у руку сјутра дан по вјенчању.

— Милије би ми било по уговору. Најпослије, што му драго, ајдемо у општинску кућу.

XIV.

Сјутра дан по вјенчању заиска Јустина оних двадесет хиљада динара. Јустин не хтједе да се раставља са њима. Заподјеле се свађа, која поче пребацивањем; од пребацивања уђоше у крупње ријечи. Јустина ишара својим старим ноктима лице у свога Јустина. А он дохвати батину и стаде своју Јустину целивати по глави и по плећима.

Поплашени сусједи отрчаше по варошке пандуре, који одведоше супарнике пред комесара полиције. Послије мјесец дана пресуди суд, да се њих двоје разведу.

Ова пресуда наравоучење је ове истините приповијести.

Ђ. Поповић-Даничар.

КАВКАЗ

— А. С. Пушкин —

Кавказ пода мног. Сам сам на висини;
Над снегом стојим: испод мене стење,
На јака се крила сури ор'о пење,
Изравн'о се са мног, лебди у даљини.
Ја одавде видим извор бистрих вала
И гомилу снега што се скотрљала.

А над главом мирно облаци ми лете,
Водопад се шумно преко стена слива,
А дубоке кланце сива магла скрива.
И зимзелен венце око стене плете;
Тамо доле шуме и лузи зелени,
Где цвркућу тице, где скачу јелени.

По горама доле већ се људи стане,
Свилоруно стадо пасе по планини,
И силази пастир веселој долини,
Где Арагва тече кроз кланце узане,
Где се ајдук смело преко крша вере,
У дивљем беснилу где се Терек дере,

Разбацује вале, и к'о звер завија,
Кад опази месо кроз шипке гвоздене,
О обалу бије, баца беле пене,
И таласом гладним стену обавија.
Узалуд му муке — нема њему хране . . .
Згњечен бесно јури кроз кланце узане.

Београд

Д. Ј. Димитријевић.

Д Е Н И З А

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА, НАПИСАО

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

(НАСТАВАК)

Андрија.

Ви знате, јел'те, да је та тајна
за свагда закопана у дну мога срца.

Дениза.

Дабоме да знам; ви не спадате у оне, који треба да кажу такве ствари. Али то није све. Да се је на томе задржао, да је само мене напустио, ни по јада; тако ми и треба, што се нисам бранила! Све знамо да је тако, па ипак подлежемо. Немамо извињења. Презиру нас, терају нас, право имају, и кад један човек види, како смо с њим слабе, нема разлога да верује у наше поштење с другима. Али невинашце, које никаква зла учинило није, човек воли, штити, не напушта, има сажаљења према њему, сети се макар само за тренутак да је оно крв његове крви. Кад вам жена, која ће да роди, саопшти ту несрећу,

чије све последице на се узима, не ожените се њом, тако је утврђено, али јој помогнете, тешите је, обећате јој потпору, присутни сте у часу, кад живот даје вашем детету и кад од тога може умрети; не побегнете као лопов; не оставите је сасвим саму да се мучи у срамоти, болу и ужасу! О, она мала сеоска собица, она зимска ноћ, оне сузе моје мајке, онај први узвик детињи! Још има на свету добрих људи. Моја мати беше писмом позвала стару једну пријатељицу због неке тајне несреће. Она дође и одведе нас са собом. Сиромах отац није ништа ни приметио; мислио је само да сам несрећна и да сам на самрти. Како је и могао посумњати у кћер, коју је обожавао, којој је он увек служио за пример јаке воље, правичности и поштења? — Ну, дакле, свршено је! Сад

ето знате све, те нећете дати вашу сестру таквом човеку.

Андрија.

А шта је било с дететом?

Дениза.

Ах, да, имате право. Волите ме, па хоћете све да знате, како би себе више мучили а мене мање волели. Наша стара пријатељица — умрла је пре неког времена — довела је дете у Париз без нас. Морали смо се чувати да нас нико не сретне с дететом. Има матера које не треба да се покажу поред свога детета, то им је забрањено. Волела си, веровала си, родила си: то је злочин, да како! (Гневно и побуњено узвикне:) Ах! — Био је на неколико миља од Париза, код једне дојкиње; мајка и ја обилазили смо га с времена на време; мајка је крила своју лепу косу под црном власуљом а ја моју под риђом како бих личила на ма какву девојку. Био је леп; већ беше навршио годину дана; познавао нас је кад смо му долазиле; изгледало је да нас разуме, осмејкивао нам се, бацакао се ручицама и ножицама. Давале смо све што је требало; али та дојкиња није га волела; друкчије би га мајка неговала. Та жена била је само радознала; хтела је да дозна све, како би више зарадила. Сваки гледа своју корист. Те тако умре. Умирући гледао је у мене, сиромаш малиша! Мама и ја ижљубили смо га, лепо га обукли свега у бело, затим смо га сместили у његову последњу колевку с ружама и његовим играчкама и испратили смо га до гроба. Само смо ми били, свет нас је гледао. Сахрањен је у Коломби. Од како смо овде нисмо могли да му одемо, али он увек има цвећа. Баштован се о том брине; то је добар човек. И само једно име на надгробном камену, крштено, Јован,

име мамино. (Плаче, окреће махиално мараму прстима, па кад види да Андрија плаче:) Плачете! Хвала. Сем маме и вас са мном нико није плакао. (Ухвати га за руку па му падне у наручје).

Брисо

(ушав на последње речи уздржава се колико може. Денизи:)

Одлази!

Дениза

(падне на колена и очекује да је он удари)

Оче мој!

Брисо

(гласом потмулим и који прети)

Одлази! Одлази!

Дениза се устреми вратима; њен покрет одаје очајну неку одлуку. Андрија се баци између ње и врата и задржи је.

Андрија.

Куда ћете?

Брисо.

Опростите ми, молим вас, господине конте, што сам увео у вашу кућу људе као што смо ми, али нисам знао, то све ми је било непознато. Хоћете ли бити тако добри да отпратите госпођицу до њене мајке. Драма је доста било. Уредићу све хартије, које ће вам требати, кад ја више не будем овде. Идите, господине конте, идите, молим вас. (Андрија излази с Денизом.)

ШЕСТА ПОЈАВА.

Брисо сам, за њим *Фернан*.

Нема појава; Брисо уређује хартије. Види се да с муком прикупља мисли. С времена на време пређе руком преко чела. Напоследку стропошта се на једну столицу, која је пред столом, ухвати се рукама за главу и тихо плаче; затим одлучно подигне главу, узме перо и пише белешке по хартијама, које је уредио. Фернан уђе и, мислећи да Брисо просто има нешто да пише, упути се фијоци, у коју му је Марта казала да метне прстен. Отвори фијоку; на звук, који учини затварајући је, Брисо се окрене.

Брисо.

А ти си то!

Фернан

(узевши једну књигу тек да нешто ради)

Да.

Брисо.

Шта тражиш ти овде?

Фернан

(видевши како Брисо чудно изгледа приближи му се)

Шта вам је?

Брисо (устане)

Још питаш? Те тако, ти си имао моју кћер а ниси јој био муж и учинио си је мајком не оженив се њом. Ах, ах! (Ухвати Фернана обема рукама за ребра и тако га јако стеже, па се Фернан очевидно гуши.) Држао си моју кћер, моју кћер у твом загрљају. Изађи сад из мога! (Положи Фернана на канабе, метне му колена на груди и ухвати га за гушу да га удави) Ниткове!

Фернан (једва може да говори)

Нећу се бранити. Знаће се да сте ме мучки убили.

Брисо

(пусти га из једне руке, другом га подигне)

То је истина. Иди твојој мајци и реци јој, нека кроз један сахат дође да испроси моју кћер за тебе. Ако за један сахат не дође, ма где био, убићу те! Одлази!

(Фернан изиђе натрашке. Брисо грозничаво хода по позорници.)

Завеса пада.

ЧЕТВРТИ ЧИН.

Исти салон.

ПРВА ПОЈАВА.

Брисо, госпођа Брисо.

Госпођа Брисо

(седи и плаче а Брисо се шета узнемирено по соби)

Шта сам могла радити?

Брисо.

Оно што је требало да радите, чим сте дознали истину: да ми је

кажете, јер ја сам отац, глава породице, онај, који треба све да зна, јер је одговоран за све.

Госпођа Брисо.

Ту истину она ми беше поверила; то беше њена тајна. Нисам имала право да је издам.

Брисо.

Много је боље било издати мене.

Госпођа Брисо.

Она се бојала не твога гњева, већ твога бола. Она те тако воли. Надала се да ти никад нећеш дознати. Ко зна шта би ти урадио?

Брисо.

То се вас није тицало. Ја сам имао сам да решим, шта да радим.

Госпођа Брисо.

Она би се пре убила.

Брисо.

То би и било боље.

Госпођа Брисо.

Брисо!

Брисо.

Мислите ли ви да мени не би било милије, да сам тад плакао за њом него што сад морам да је проклињем.

Госпођа Брисо.

Није она крива, он је крив.

Брисо.

Она је крива, троструко крива. Он није могао обешчастити своје име, које су већ били понизили и окаљали његова мајка, његов отац и он сам; он није морао да вара поштене родитеље пуне нежности и поверења, као што смо ми. Он продужаваше предање порока своје породице; вршио је занат неморалног беспосличара и несавесног развратника, за који свет има толико извињења. Али она, она је

лагала ниско, кукавички, сваки дан поштене људе, који су били око ње. Кад сам је изјутра, пре него што бих пошао на рад, љубио у чело са свим, што у мени најневиније беше, то је чело окаљано било; кад смо се у вече праштали па сам је ја њежно грлио мислећи да иде да се одмори од дана проведеног у поштену послу, она је одлазила да снива о свом љубазнику. Ах! Не говорите ми више о њој.

Госпођа Брисо.

Несрећа је велика.

Брисо.

Ти зовеш то несрећом?

Госпођа Брисо

Једва једанпут не кажеш ми више *ви*. Шта ћеш? Волела је.

Брисо.

Ето ваших женских разлога. Волела је, с тим је све речено. А зар волење спречава поштовање самога себе? И ми смо се волели; да сам ја био довољно непоштен човек да затражим од тебе да ми будеш љубазница, шта би ми ти одговорила?

Госпођа Брисо.

Учинила бих као и она, пошто сам те волела.

Брисо.

Ето докле може да иде мајка, да оправда своју кћер!

Госпођа Брисо.

Ви људи нимало не разумете женско срце. Да ли за то, што сте ви неспособни да се потпуно за њих жртвујете, приписујете као злочин женама кад се вас ради упропасте? На послетку, шта да ти радиш, што би би; и сам Бог, кад би хтео да се то није десило, опет

ништа не би могао. Теби је тешко; ту муку хтеле смо да ти уштедимо, и у толико смо се више мучиле, Дениза и ја, и то већ четири године! Мислиле смо да смо испиле чашу бола до последње капи. Изгледа да то није доста; почнимо изнова. У томе ја нешто добијам: неће ме више тиштати та тајна у глави ни тај терет на срцу. Било је тренутака, кад већ више нисам могла да се макнем. Ти си господар, наређуј, заповедај што год хоћеш; учинићемо све, што нам ти будеш казао да учинимо. Ако не будемо могле, ако то буде изнад наше снаге, па добро, умрећемо и тад ће свему бити крај, надајмо се. Кад човек види, какав нам живот Бог даје, не остаје му зацело ништа друго, до да му захвали, што је дао и смрт.

Брисо.

Чудо да још нема госпође од Тозета.

Госпођа Брисо.

Дакле хоћеш по што по то, да Дениза пође за тог човека?

Брисо.

Зар она не пристаје?

Госпођа Брисо.

Та дабоме да пристаје; кажем ти да је спремна, да смо спремне на све; али биће веома несрећна.

Брисо.

Тим горе по њу!

Госпођа Брисо.

Она мрзи и презире тога човека.

Брисо.

А зашто га је волела?

Госпођа Брисо.

Велика је срећа кад човек у свом животу ником није зла учинио као ти, па може да буде неумољив, чак и према својој кћери. Ни ја немам

ништа себи да пребацам; ево четири године како се ја мучим као што се ти мучиш тек по сахата; па ипак имам сажалења према њојзи; а ако би требало, имала бих сажалења и за друге.

Брисо.

Ја само једну ствар знам: кад човек обешчисти девојку, само његово име може вратити част девојци.

Госпођа Брисо.

Могла би се повући у какво сасвим усамљено место.

Брисо.

Нема места, у које човек не продре. Има ли светијега места од очинскога крова, па ипак је један човек оскрвнио тај кров!

Госпођа Брисо.

Могла би се затворити у какав манастир, где бих је само кроз решетку виђала.

Брисо.

А он да постане понова слободан, да могадне тражити нове жртве, ожени се, бити љубљен и уважен мож'да. Свакако и он треба да буде кажњен. Они су својевољно сковали себи те ланце, нека их заједно носе.

Госпођа Брисо.

Али, напоследку, да она није хтела, ти ништа не би ни слутио; она је све својевољно казала из врло племенитог осећања, да сестра нашега добротвора не пође за хуљу. То, што је она учинила, за дивљење је. Само да је ћутала и да је пустила Марту да се уда за Фернана, а она да је пошла за господина од Бардана, ти не би ништа знао и у овај мах благосиљао би је.

Брисо.

Шта је теби, кад ти таква мисао може пасти на памет? Дакле, пошто

је изиграла своју част, част нашу, требало би још да украде част оном човеку, коме ми за све дугујемо. И онако је сувише за њу што је била придата његовој сестри.

Госпођа Брисо.

Она је сасвим испунила своју дужност избавивши је.

Брисо.

Хоћеш ли да ти кажем шта ти сад мислиш? Ти би хтела да она остане слободна зато, што је господин од Бардана воли, и мислиш у себи, да ће он мож'да бити доста великодушан, доста племенит, доста луд да се ипак њом ожени. Ето о чему ти већ сањаш. Али ја, ја нећу. Сва добротвора, која сам примио, нећу да платим учествовањем у тој замци. Ако ми нимало не разумемо женско срце, ви нимало не разумете мушку част. Не спадам у оне, који пристају, да невини испаштају преступе криваца. Она ће се удати за свога љубазника, а господин од Бардана, ако хоће да се жени, узме поштenu девојку. Бар му то дугујемо. То је најпоследња реч.

Госпођа Брисо.

Бог је зацело имао право што је материнско срце створио; очинско срце одиста не би било довољно.

Брисо.

Пошто госпођа од Тозете не долази, идем да је потражимо.

(Госпођа од Тозета улази.)

ДРУГА ПОЈАВА.

Иши, Госпођа од Тозета.

Затим Дениза, Андрија и Тувнен.

Госпођа од Тозета живо уђе и чим је ушла брише сузе. Плакала је и неће више да плаче.

Брисо.

Видевши да не долазите, пођох вам у сусрет, госпођо.

Госпођа од Тозета.

Нисам се задоцнила. Нема сахат. Али било ми је потребно да се озбиљно разговорим с мојим сином и то тако да у будуће између нас не буде никаквог неспоразумљења. Заклињем вам се, Брисо, да нисам знала, шта се десило. Фернан је много скривио; али био је врло млад, а ја сам га сувише волела. Али то није разлог да ми га убијете. (Сузе јој изнова потеку.) Послали сте ми га испребијеног, једва је дисао. Могао је да се брани, али није хтео.

Брисо.

Погрешно је: сад би било све свршено.

Госпођа од Тозета.

Он очекује у мојој соби исход нашег разговора; чим му га будем саопштила отпнутаће. Његово место више није овде. Али, не брините се, он ће учинити што захтевате: испуниће своје обавезе.

Брисо (госпођи Брисо.)

Иди замоли господина од Бардана и господина Тувнена да буду тако добри, да присуствују овом нашем разговору. (Госпођа Брисо изађе.)

Госпођа од Тозета.

Разумела бих да позовете Денизу и ако је њено присуство готово исто толико мучно мени колико и вама, али шта се тиче господина од Бардана и господина Тувнена цела та ствар?

Брисо.

Они ће бити сведоци свега што ћемо ми закључити, а то све је врло озбиљно, те како ћу ја одржати моју реч онога дана, кад обавеза, коју ви будете узели на се, не буде испуњена, та два човека моћи ће изјавити, да сам ја само оно учинио, на што сам имао право.

Госпођа од Тозета.

Морам вам у напред казати, да ми је мало имања остало. Издржавање,

које ћу моћи давати мом сину, биће врло скромно.

Брисо.

Тим боље; биће принуђен да зарађује, а то је још раније требало да ради. Што се тиче његове жене, она ће радити као што је и пре радила.

Госпођа од Тозета.

Кад се ожени, ја не одговарам за последице брака закљученог под таквим погодбама.

Брисо.

Ја одговарам. Докле ја будем жив, ваш син владаће се добро, а ја ћу живети још коју годину, кад нисам умро пре једнога сахата. (Андрија и Тувнен улазе.) Извините, господо, што сам узео слободу да вас узнемирим, али веома ми је стало да будете сведоци свега што ће се сад овде збити. (Дениза улази с друге стране с мајком.) Господине конте, ви сте ми учинили част да ми запростите руку госпођице Брисо. Она вам је признала, што никад није сматрала за потребно мени да каже, да више није слободна. Ви узмите, дакле, своју молбу натраг, као што бих и ја радио, да сам на вашем месту. Госпођица Брисо верила се тајно са господином од Тозета, и госпођа од Тозете по праву првенства иште ми за свога сина руку моје кћери. (Госпођи од Тозета.) Је ли тако, госпођо?

Госпођа од Тозета

Тако је. Част ми је, драги Брисо, просити од вас и од моје пријатељице, госпође Брисо, руку ваше кћери за мога сина.

Госпођа Брисо (тихо Денизи.)

Буди храбра.

Дениза.

Бићу.

Брисо.

И то чините, госпођо, у име нашег сина?

Госпођа од Тозета.

У његово име и без икаквих услова.

Брисо.

Кад желите да буде свадба?

Госпођа од Тозета.

Кад ви хоћете.

Брисо.

Чим се изврше потребне формалности.

Госпођа од Тозета.

Добро. Овде или у Паризу?

Брисо.

Госпођица Брисо одлази сад одмах са својом мајком. Свадба ће се светковати у Паризу врло јавно.

Госпођа од Тозета.

У Паризу, врло јавно... Госпођица Брисо пристаје?

Дениза (одлучно.)

Да, госпођо.

Брисо.

Онда смо готови.

Госпођа од Тозета (Брисо-у.)

Дајте ми вашу руку?

Брисо.

Радо.

(Пружи руку госпођи од Тозета и поклони јој се хладно али с поштовањем.)

Госпођа од Тозета (госпођи Брисо.)

А ви Јованка?

Госпођа Брисо.

И ја тако исто. (Рукују се.)

Госпођа од Тозета.

Ходи да те пољубим, Денизо.

Дениза.

Ево ме, госпођо. (Да чело госпођи од Тозета, која је срдачно пољуби.)

Госпођа од Тозета.

Пошто су се прилике тако промениле, уверавам те, да ћу учинити све што могу да будеш срећна.

Дениза.

А ја ћу, госпођо, умети бити захвална на свему, што будете учинили за мене.

Брисо (својој жени и кћери.)

Можете се повући.

(Дениза и мајка јој поздраве Конта и Тувнена. Конт је врло узбуђен али се не миче.)

Тувнен (приступив Денизи.)

Хоћете ли ми учинити част, госпођице, да ми дате вашу руку?

Дениза (радосно)

О да, господине.

Тувнен.

Хоћете ли још бити тако добри да ме примите за сведока на венчању заједно са господином од Бардана, који ће бити тако добар да ми се придружи, јел'те?

(Гледа у Андрију.)

Андрија (врло узбуђен.)

Разуме се.

Тувнен (Денизи и њеној мајци.)

И како ви, госпође, немате стана у Паризу, а како је мој стан врло простран, то вас молим у име госпође Тувнен, која ће бити врло срећна да вас прими, да будете моји гости до свадбе; ја ћу вас одвести њој, јер ћете ми допустити, надам се, да вас отпратим до Париза.

Госпођа Брисо.

Хвала, господине. Не умем вам рећи колико сам вам захвална.

Тувнен.

Кад будете спремне за пут, госпође, наћи ћете ме овде. Ја сам већ спреман.

Госпођа Брисо.

Кроз по сахата.

(Госпођа Брисо и Дениза изађу; Тувнен их отпрати до врата и окрене се последњи пут Андрији, који их само поздрави.)

Брисо. (прилази Бардану.)

Још једном, господине конте, праштате, јел'те?

Андрија.

Пољубите ме, драги Брисо.

Брисо.

Ох, из свег срца!... (Метнувши му главу на раме плаче.) Ах... како сам несрећан, да знате...

Андрија.

И ја такође, кунем вам се. Ви разуме се, остајете овде са мном.

Брисо.

Да, пошто сте тако добри, да то још хоћете. (Изађе пошто се руковао с Тувненом и плаче против своје воље.)

Тувнен (тихо госпођи од Тозета.)

Идите известите о свему вашег сина и нека пође пре нас.

Госпођа од Тозета.

Треба ли да се опростим с Мартом?

Андрија.

Свакако, али овде. Желим да јој ви дате потребно објашњење. Будите тако добри да јој поручите да вас потражи кад вам буде по вољи.

ТРЕЋА ПОЈАВА.

Андрија, Тувнен.

Андрија седи на канабету. У прошлој појави Тувнен је сео према пећи, узео је машице и жара по ватри. Андрија ћути и кришом брише сузе.

Шта сам вам казао, ма какво друго средство употребили осим онога, које сам вам ја саветовао, учинићете их несрећним за свагда. Нисте дуго чекали. Та девојка је јунак.

Андрија.

Хвала вам на свему што сте мало час урадили за њу.

Тувнен.

Очекивао сам свакога тренутка, да полетите к њој и да је загрлите.

Андрија.

Треба савладати своје срце.

Тувнен.

Те речи, драги мој, вреде само у политици. У кратко, ваше друштво забрањује вам да будете милостиви; не говоримо више о томе; срећом по вас допушта вам, да пристанете да се други за вас жртвују. Те тако ви ћете пустити госпођицу Брисо да ступи у тај брак, због кога ће очајавати целога живота.

Андрија.

Ко то каже? Мислите ли ви да је све свршено између господина од Тозета и мене?

Тувнен.

Ви немате више никаква посла с господином од Тозета.

Андрија.

Имам да тражим задовољења од њега.

Тувнен.

Због чега?

Андрија.

Због лажи, коју ми је рекао.

Тувнен.

Кад?

Андрија.

Кад сам га учинио чланом моје породице, кад је моја част била у његовим рукама, кад сам га молио, да ми каже истину о госпођици Брисо, кунећи му се да ће та истина остати међу нама двојицом. Он ме је бестидно слагао.

Тувнен.

Те тако ви ћете се тући с господином од Тозета?

Андрија.

И убићу га. Госпођица Брисо неће поћи за њ; тако ћемо се изравнати.

Тувнен.

Убићете га или ће он вас убити. Узмимо, међутим, да ћете ви њега

убити: убићете сина једне жене, коју сте обожавали и то тако да бисте њу, да је онда остала удовица, узели за жену, и ако је старија од вас и ако је имала више од једне погрешке у свом животу. Рећи ћете младост лудост. Нек је тако. А сад бисте хтели, да у очајању заврши живот та жена фрифолна, лакомислена, раскалашна, назовите је како год хоћете, али чијом сте се лакомисленошћу и раскалашношћу ви користили, жена која има једну врлину: љубав према свом сину. И ви, који се толико бринете о томе, шта ће свету рећи, јер у овом тренутку само вас то позадржава, да послушате своје срце, — ви ћете допустити да се каже, како је господин од Бардана убио сина своје бивше љубазнице зато, што је тај син био љубазник његове нове љубазнице, јер ће се увек наћи неко, који ће довести у везу тај двобој с оним, што се о вама у околини говори. Бићете одвратни, ако убијете тога Фернана; бићете смешни, ако он вас убије. Тај Фернан је нитков, али је случајно једанпут учинио што је требало да чини. Не издаје се тајна, коју човек има с једном женом, а камо ли с једном девојком.

Андрија.

У приликама, у којима смо се налазили . . .

Тувнен.

Ви бисте учинили што и он.

Андрија.

Не бих.

Тувнен.

Бисте; бар ја се надам вас ради. Да је господин од Тозета дошао да вас пита, под истим погодбама, јесте ли били љубазник његове мајке, да

ли бисте му рекли истину? (Андрија ћути.) Видите и сами. Да не говоримо сувише о свим тим стварима; прљава су то посла. Хоћете ли да знате истину, целу истину? Правим путем иде не онај, који меће на коцку свој живот и своју част само да спасе углед жене, чији је љубазник био, — већ онај, који не узме ту жену за љубазницу, који поштује прву жену, коју је познавао и волео: своју матер, у свима женама с којима се доцније упозна, — онај, који их не обори, ако су се одржале на висини, који их не баца још ниже, ако су ниско пале, — онај, који узме за друга у животу и то за свагда само једну једину жену, ону, којом се ожени, и који има само један разлог за брак: љубав. Ето то је истина. Све, што узима њено име а није то, измишљено је доцније за потребе једног друштва више мање елегантног и распуштеног. По тој правој истини зацело се не влада господин од Тозета, али не владате се ни ви. Ви сте, као готово сви људи из вашег друштва, учествовали у неморалности вашег времена, па ипак сте толико неумољиви за туђе погрешке колико сте благи за своје. Кад вам ја кажем: ожените се том девојком, која је погрешила, која је страдала, која је испаштала, која вам је мало час дала највећи доказ поштовања, поверења и љубави, који једно људско биће може да да, жртвоваше својевољно своју част, срећу и љубав својих поштованих родитеља користи и достојанству једне девојке, чије једино право на толике жртве само то, што је ваша сестра, — кад вам кажем: ожените се том племенитом женом, коју волите и која вас воли, ви ми одговарате: треба савладати своје срце. И ви сматрате то за сушту правду и морал мислите у себи: „То могу да чине Тувнени, који

су народ, али не Бардани, који су племство.“ Имате друкчије знакове од нашега, али сав свет није друкчији. (Гледа га у лице.) Та испитајте мало самога себе. Ко је починио сву ову несрећу? Ви, понављам вам. Ко је допустио госпођи од Тозета, што никад није требало да буде, да обилази госпођицу Марту у манастиру и да је овде посети? Ви. Мисао, да се користи тим односима, сасвим је природно код госпође од Тозета, принуђене да живи врло скучено и да се још брине о сину тако злагласа, да га ни једна поштена породица неће. Зашто сте допустили, да се између њих развија тако велико пријатељство? Зато што је госпођа од Тозета била ваша љубавница, што јој нисте смели одрећи тај привидни знак поштовања, чије последице нисте могли предвидети мислећи да вашу сестру довољно чувају манастирски зидови и калуђерице; зато што је вашој сестри било дуго време, а вас је мрзело да је обилазите. На то госпођа од Тозета иште од вас руку госпођице Марте за свога сина. Ви је одбијате и имате право. Два сахата доцније шта радите? Дајете свој пристанак. Реците ми, да сте то урадили из љубави према сестри, из љубави према Денизи, из блакости према другу, чије погрешке знате и извињавате; реците ми то, па ћу ћутати. Али не, ви сте имали тајну сврху: дознати једва једном истину, коју никако нисте могли пронаћи; имали сте тајну наду, да ће госпођица Брисо пре рећи све, него што би допустила да се закључи одвратни брак између ваше сестре и тог угурсуза, да ће се она жртвовати и да ћете ви напоследку дознати све, што

сте хтели знати. Разбили сте то неосетљиво и обожавано чело и оно вам је дало своју тајну с костима својим, с нервима својим и с крвљу својом. Нисте имали право да тако радите. Или нисте волели госпођицу Брисо и тад ју је требало оставити на миру а не ишчупати јој тајну, или сте је волели и тад тим горе или боље рећи тим боље по вас, ето вам у њој друга за цео живот. Кад је човек примио од жене, коју воли и која га воли, тако поштену и дирљиву исповест као ви мало час, кад су тај човек и та жена заједно оплакали учињену погрешку, онда је те погрешке за свагда нестало. Од тог тренутка њој се враћа част, од тог тренутка почимље његова великодушност. Између те две душе и та два срца постојаће у будуће веза, која ће из дана у дан бивати све већа и јача. Мислите ли ви да ћете се сад вратити међу момке за женидбу, па да ћете преко каквога пријатеља или бележника испросити какву девојчицу, која ће вас мож'да волети после венчања? Идите молим вас! Можете путовати, можете ићи на крај света, однећете са собом једну успомену, која вас више неће напустити и која ће вас на послетку вратити у наручје те одважне пријатељице. Нека би Бог дао да не буде сувише доцкан. Помирите се, драги мој, с том мишљу, да сад припадате породици правих љубавника, оних, које љубав из почетка баца у муке и искушења. Чик немојте да се ожените госпођицом Брисо! Нека је благосовљена та борба, у којој се ви још противите, али у којој ћете победити и која ће вам открити оно, што је највише, што је божанско у човеку: милосрђе и опроштај.

(СВРШИТЕ СЕ)

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа А. К. Толстоја

С руског преводи Вуносава Иванишевићева

(НАСТАВАК)

Н се надао, да ће га цар задржати али за оно вријеме, док га није било у Слободи, цар је још више према њему охладио, одвикнуо се од њега, а други љубимци, особито Маљута, увријеђен охолошћу Басманова, учинише да га цар још више омрзне. Басманов се преварио у рачуну. Могло се примјетити, како се цар игра и забавља са његовом љутином.

— Тако ће и бити — рече он плачно, претварајући се — и ако ће ми, сиротану, необично бити без тебе, и ако ће ми се државни послови замути, али шта ћу, гледаћу да се са мојом слабом памећу потпомогнем. Хајде, Тодо, на све четири стране, ја те нећу задржавати.

Басманов се не може даље уздржати. Ова царева маза не бјеше се на такве ријечи навикла.

— Хвала ти, господару, рече он — хвала ти на хљебу и соли. Хвала ти што тјераш свога слугу као непотребна пса. Хвалићу се по Русији твојом добротом! Нека ти други послуже као Теодор. Служећи теби много сам гријеха примио на своју душу, само једнога не — нијесам врачао. Цар се све осмјехкивао, али при пошљедним ријечима лице мудобидруги израз.

— Врачање? викну он строго и зачуђено — а ко овдје врача?

— Па ето твој Атанасије Вјаземски — одговори Басманов издржавајући царев оштар поглед. Јест, једини ти не знаш да он често иде у млиницу, па тамо му млинар врача, а зашто, ако није да изда твоју царску милост?

— А откуда ти то знаш? простријели га цар очима.

Басманов се мало препаде.

— Ја сам, господаре, тек јуче дознао од његових слуга — забрза он — да сам прије дознао одмах бих ти јавио.

Цар се замисли.

— Одлази — рече он послвије кратке почивке — ја ћу то дознати. Али без мога налога не излази из Слободе.

Басманов изиђе весео, што је побудио у цару сумњу на Вјаземскога, али замишљен ради Јованове хладноће према њему самоме.

Затим цар изиђе у примаћу палату, сједе и стаде примати и саслушавати по реду бојаре из Москве и других градова. Он даде свима налоге, са многим проговори о државним стварима, о припремама, ако би у случају напали Татари, и т. д., па најпослије упита има ли још ко да уђе.

— Бојарин Дружина Андријевић Морозов, рече слуга — бије ти челом, и моли да га пустите пред твоје свијетле очи.

— Морозов? — рече Јован, — зар није изгорио у пожару? Још је жив стари пас! Па што? Скинуо сам с њега немилост, нека уђе! Слуга изиђе; наскоро се царедворци размакоше, двојица слуга уведоше Морозова, он приђе цару и паде пред њим на кољена.

Сви погледи бјеху упрти у старога Морозова.

Лице му бјеше блиједо, на челу велика бразда од сабље Вјаземскога, не бјеше достојанствен као и прије, али иста одважност и челична воља свијетљаше му из очију; а на састављеним обрвама бјеше печат непреломљенога јогунства. Успркос дворскоме обичају, на њему бјеше *скромна* хаљина.

Јован га мучки посматраше. Ко је знао читати царев поглед, тај би у њему про-

читао сакривену мржњу и задовољство, што види овако понижена свога непријатеља; али невјешту посматрачу могло се царево лице учинити милостиво.

— Дружина Андријевић, — рече он поносно, али ипак милостиво — ја сам скинуо с тебе немилост, зашто си у скромноме одијелу?

— Господару, одговори Морозов, још на кољенима — не ваља да се облачи у кадифу онај, коме су твоји опричници кућу запалили и жену силом одвели. Господару, — продужи он тврдим гласом — бијем ти челом и тужим ти се на твога опричника Вјаземскога, који ме крвно увриједио!

— Устани, — рече цар — и причај по реду. Ако те ко од мојих увриједио, нећу му опростити, ма да ми је приближи!

— Господару, — рече, не устајући, Морозов — нареди да дође Атанасије. Нека преда мном даде одговор твојој царској милости!

— Добро — рече размишљајући цар — паметна ти је молба. Треба да се састанете очи у очи. Зовните Вјаземскога! А ви — рече он бојариновим слугама — дигните господина, сједните га на скамију; нека причека.

Од како се догодио нападај на Морозова прошло је више од два мјесеца. Вјаземски се опоравио од рана.

Живио је цијело вријеме у Слободи, тражио је свугдје Јелену, али о њој ни трага, ни гласа, зато је постао још тужнији, још зловољнији. У двор није одлазио, чинећи се болестан, на пировима није бивао, а многи су говорили да Вјаземски показива знаке лудила. Такво се владање није цару свиђало, али је он то приписивао љубавним мукама, јер је знао, да Вјаземском није испало за руком да себи присвоји бојарињу Јелену. Послије ријечи Басманова о врачању, он стаде сумњати. Овај случај са Морозовим учини му се врло згодан, да много што шта дозна о Вјаземскоме, и ево зашто је примио Мо-

розова много љепше, него што су се надали царедворци.

Наскоро уљезе Вјаземски. И он се промијенуо, изгледаше, да је за неколике године старији, црте лица дошле му много оштрије, а сав живот као да му бјеше у ватренијем и немирнијем очима.

— Приђе ближе, Атанасије — рече цар. — Приђи и ти, Дружина. Говори право, и причај све, како је било. Морозов се примаче цару. Он стајаше до Вјаземског, али га не удостоји свога погледа, него тачно исприча сав нападај.

— Је ли било тако? упита цар Вјаземскога.

— Јест! рече Вјаземски, зачућен што га цар пита, кад му је све познато.

Грозни се намргоди.

— Како си се смио усудити? рече он стријељајући погледом, — моји опричници не смједу бити разбојници!

— Ти знаш, господару, — рече у чуду Вјаземски, — да кућа није ограбљена по мојој заповијести, а имао сам твоју дозволу да отмам бојарињу.

— Моју дозволу? рече цар, полако изговарајући сваку ријеч. — Када сам ти дозволио?

Сада тек примјети Вјаземски, да му је узалуд ослањати се на оне царевице ријечи што их је на пиру у преносноме смислу рекао, и из којих је Вјаземски разумио, да може украсти Јелену. Зашто се цар одриче својих ријечи, и с каквом циљу — то није знао, само је разумио, да треба промијенити начин своје одбране. Вјаземски није марио, ни страховао за свој живот, а ријешити се, да се на лажљив начин оправда једино, што се још надао задобити Јелену.

— Господару — рече он — ја сам крив, ти ми нијеси дозволио, да одведем бојарињу. Ево како је било. Ти си ме послао у Москву, да скинем „немилост“ са бојарина Морозова, а ти знаш, да ме он мрзи, што сам се познавао са његовом женом, још док је била дјевојка. Послије

ручка, он и Никита Сребрни, са слугама издајнички нападоше на нас, ми се стасмо бранити, а бојариња, знајући мужеву љутину, препаде се, па ме замоли, да је са собом одведем. Побјегла је са мном својевољно, а кад сам се ја у шуми од рана онесвијестио ње је нестало, ни сада не знам шта је од ње било. Сигурно је бојарин држи у затвору, а може бити, да је и са свијета смакао. Не он — и Вјаземски баци љубоморан поглед на Морозова — не он, него ти ја бијем челом, и тужим се, што је Морозов са Сребрним напао на мене у својој кући!

Цар се није овоме надао. Лаж Вјаземскога била је јасна, али је ишла цару у рачун. Морозов први пут сада погледа на свога непријатеља.

— Лажеш, псето једно! рече он са презрењем. — Свака ти је ријеч лаж, а ја сам готов крст целивати. Господару, нареди њему поганоме, да ми даде жену, с којом сам вјечан по закону хришћанскоме!

Јован погледа Вјаземскога.

— Шта имаш ти рећи на ово? упита он хладнокрвно, као судија.

— Ја сам ти већ рекао, господару, да сам одвео бојарињу по њеној вољи, последије су ме нашле моје слуге у шуми, онесвијешћена од великог губитка крви. Није било уза ме ни коња, ни бојариње, пренијеше ме у млиницу, ту ми млинар заустави крв и више ништа не знам.

Вјаземски није мислио, да ће спомињући млиницу увећати цареву сумњу. Али Јован не показа ни чим да обраћа пажњу на тај догађај, само га добро записа у памети, да се њиме користи кад требало.

— Јеси ли чуо? рече он Вјаземскоме — бојарин Дружина хоће да целива крст, као потврду да истину говори. Како ћеш се ти пред њим оправдати?

— Бојарин може говорити што хоће — рече безобразно Вјаземски — може на ме клеветати, и ја сам готов да крст целивам!

Међу опричницима зачу се гунђање; ма да су били огрезли у злочинима, ипак би се мало по који ријешно да се лажно закуне. Они су сви знали и учествовали при нападају на Морозова.

Сам Јован бјеше пренеражен; али при помисли, да овим може погубити мрскога Морозова, одмах се умири, и сачува изглед строга и праведнога судије.

— Дјецо! — рече он присутнима — ви сте ми свједоци, да сам тражио истину. Ја не осуђивам, док не чујем оправдање. Али у једној истој ствари не могу двије стране крст целивати, једна мора да лаже. Ја, као добар пастир чувам овце своје, и нећу неправде. Нека Морозову и Вјаземскоме суди Божји суд. До десет дана нека се бију обојица на Црквеној пољани. Ко ме Бог да тај ће остати, а који не побједи, па макар и остао жив, погинуће од руке мога целата!

Царева одлука учини велики утисак на присутне.

Она се по мнијењу многих сматрала као смртна осуда за Морозова. Не може се мислити, да ће старац бојарин побједити младога и снажнога Вјаземскога.

Свак је очекивао, да ће се он одрећи двобоја, или замолити да испред себе метне другога. Али се Морозов поклати и мирно рече:

— Господару, нека буде по твоме! Ја сам стар и слаб одавно нијесам узимао оружја у руке, али на Божјем суду помаже правда. Ослањам се на Бога. Он ће пред свима вама мене оправдати, а упропастити непријатеља!

Кад чу Вјаземски цареву одлуку обрадова се, очи му се засвијетлише, али га Морозовљева мирноћа збуни. Он се сјети, како свако вјерује, да на Божјем суду правда побјеђује, па стаде сумњати у свој успјех.

Али то брзо прође, он се прибра и поклати цару:

— Нека буде по твоме, господару!

— Идите — рече Јован — тражите себи помоћнике, а до десет дана, да сте оба на Црквеној пољани, и тешко ономе који не побједи.

Бацивши на обојицу тајанствен поглед, цар оде у своју собу, а Морозов достојанствено изиђе, праћен познаницима, и не обраћајући пажњу на опричнике.

Глава XXV.

РМАЋИЈАНА САВЉА.

Сјутра дан Вјаземски остави Слободу и упути се Москви.

Он би се у свако вријеме ослонио на своју снагу и вјештину, али ова се ствар тицала Јелене. То није био обични двобој, него Божји суд. Он је знао своју неправду, па се бојао, да му се руке не укоче и одузму. Пак су га још тек замирене ране поболијевале, и чешће би осјећао слабост и малаксалост. Он се ријешо, да се обрати познатоме млинару, да помоћу какве траве и мађија осигура своју побједу.

Замишљен и узбуђен, он полако јаше на коњу и разгледаше пут, бојећи се да у густој шуми не залута. Кад угледа забиљежене знакове по дрвећу, он потјера коња, и брзо зачу лупу у млиници, помијешану са човјечјим гласом. Вјаземски сиђе са коња, привеза га за дрво и пође пјешнице. Крај млинице стајаше нечији лијеп и накићен коњ. Млинар се разговараше са једнијем стаситијем човјеком, чије лице Вјаземски није могао видјети, јер му бјеше окренут леђима.

— Остаћеш задовољан, бојарине, — говораше млинар, потврђујући главом, — бићеш сретан, баћушка. Опет ће те цар заволити, и нека ме гром на мјесту убије, ако не погине и Вјаземски, и сви твоји непријатељи. Умири се док је уза те тирлић-трава.

— Добро — рече непознати, сједајући на коња. — Али памти, ако не помогне објесићу те као псето!

Глас се учинити Вјаземскоме познат, али коло тако лупаше, да није могао познати ко говори.

— Како да не помогне, баћушка, мора помоћи, — продужи млинар, ниско клањајући се — само не скидај са себе тирлића, а кад станеш са царем говорити гледај му право и весело у очи, без икаква страха. Говори му шале и досјетке, као и прије, и нека сам проклет, ако те опет не заволи!

Коњаник окрену коња, и не примјетивши Вјаземскога, проскака поред њега.

Кнез познаде Басманова и љубомора у њему узаврије. Он не обрати пажњу на млинаруве ријечи, обузет мислима о Јелени, кад чу своје име, одмах помисли, да му је Басманов супарник.

Чим оде Басманов, млинар сједе на земљу и стаде бројати златан новац. Он се весело смјешкаше, преврћаше новац са длана на длан, и наједанпут осјети на рамену нечију тешку руку.

Старац се стресе, скочи на ноге и умало не обамрије од страха, кад му се поглед сусрете са црним очима Вјаземскога.

— О чеме си, стари лопове, са Басмановим говорио? упита Вјаземски.

— Ба . . . ба . . . баћушка — замуца млинар, а кољена му заклецаше — баћушка Атанасије Ивановићу, како је ваше здравље?

— Говори! — викну Вјаземски, шчепа млинара за врат, па га повуче колу — говори, што сте мене спомињали? Он саже старца таман над хуком од кола.

— Рођени! зајеча млинар — све ћу ти казати, све, само ме пусти.

— Што ти је долазио Басманов?

— Ради траве, баћушка, ради траве! Ја сам знао да си ти овдје, да слушаш, баћушка; зато сам и говорио гласније, да ти чујеш, како ти он о глави ради.

Вјаземски га одгурну од кола. Старац разумједе, да је олуја прошла.

— Како се љутиш, рођени! — рече он устајући на ноге — кажем ти, знао

сам да си овлје, цијело те јутром очекивам, баћушка!

— Шта хоће Басманов? упита мекше кнез. Млинар се већ бјеше прибрао.

— Видиш — рече он повјерљиво — говорио ми је Басманов, како га цар не воли, како тебе више воли, и како је сва његова милост на теби, Маљути и Годунову. „Дај ми, каже, тирлић траве, да ме опет цар заволи, а њих да омрзне, и метне их под своју „немилост.“ Е шта ћу му? Истегао нож да ме закоље. Зар сам могао друкчије, него му дадох једну стару корјенину, која ће њега самога умртвити. Е није, него да му дам тирлића, да теби нашкоди, та нисам луд!

— До ђавола и он и царева љубав — рече равнодушно Вјаземски — не тиче ме се. Јеси ли дознао за бојарињу?

— Нијесам, рођени, нијесам. А још како сам се старао. Седам ноћи нијесам спавао, него све гледао под коло. Видим иде бојариња кроз шуму са старим човјеком, тужна, претужна, а он је тјеши, и више се ништа не види; замути се вода, па се ништа не види.

— Са старим човјеком? Значи са Морозовом? Са својим мужем?

— Не, није. Морозов је много отмјенији, и хаљина му је друкчија. На овоме је прости капут, није бајарски, сигурно је прост човјек.

Вјаземски се замисли.

— Старче! — рече он — знадеш ли сабљу омађијати?

— Како не, рођени, како не? Знадем. А зашта ће ти? Или да сијече, или да се затупи?

— Разумије се, да сијече, ђаволе стари!

— А догађа се, кад треба омађијати непријатељску сабљу, да се затупи и сломије о оклоп . . .

— Треба моју сабљу омађијати. Бићу се на двобоју, па треба свакако да убијем непријатеља, разумијеш ли?

— Разумијем, баћушка, разумијем. Како не би разумио? — А у себи стаде млинар размишљати. „С кијем ли ће се бити? Ко му је непријатељ? Да није Басманов? Не вјерујем! Сада је о њему Вјаземски са презрењем говорио, а он не зна скривати своје осјећаје. Можда са Сребрнијем? Али је млинар дознао од Михејића, да је кнез у тамници, па послјије дознао је од слуга Вјаземскога, да су га станичници избавили, и са собом одвели, значи — није Сребрни! Остаје сам бојарин Морозов. Он је могао за увреду изазвати Вјаземскога на двобој! До душе стар је, али може метнути на своје мјесто кога другога! Значи — прорачуна млинар — кнез ће се бити или са Морозовијем, или са његовим замјеником.“ — Дозволи ми, баћушка — рече он — да захватим воде, да видим твога непријатеља.

— Ради како знаш! — рече замисљено Вјаземски, и сједе на један пањ. Млинар изнесе бакрач, захвати воде испод кола, и метну га пред кнеза.

— Ех, ех, — рече он, гледајући пажљиво у воду — видим га, видим добро, стар ти је непријатељ, баћушка. И тебе видим ено вас, хоћете да се бијете . . .

— Па шта? упита Вјаземски, старајући се, да и он што год угледа у бакрачу. —

— На старчевој су страни анђели, — рече зачуђено млинар — и све небеске силе; тешко ће се сабља омађијати.

— А на мојој страни никога нема, је ли? упита бојажљиво Вјаземски.

Млиначеве очи остадоше непомичне. Испочетка је варао Вјаземскога, али сада изгледаше, да заиста види нешто страшно у води. Бјеше пренеражен.

— И твоја милост — рече он шапатам — има заштитника . . . Али сада не видим више, вода се замутила. Он диже главу; Вјаземски примјети, како му крупан зној цури низ чело.

— Има их и на твојој страни, баћушка, — рече он бојажљиво — моћу сабљу омађијати!

— На — рече кнез, вадећи своју тешку сабљу — на, па чини шта знаш.

Млинар предахну, ископа јаму у земљи и утврди у њој сабљу, тако да оштрица бјеше гори, затим стаде око ње ходати и говорити:

„Огрануло сунашце иза мора Хвалинскога, изашао сјајан мјесец над каменим градом, у том граду родила ме мајка, рађајући говорила: буди ми дјетешце неповријеђено од стријела и мачева, од боја и бораца. Опасала ме мајка добријем мачем. Окрећи се чудни мачу, окрећи се, као коло у млиници, ломи сваки метал, и гвожђе, и челик: пробијај и пресијеци свако месо и кост, а непријатељски ударци нека одскачу од тебе, не било ти од њих ни отреботине. Благосивљем раба Атанасија, опасивам га чуднијем мачем. Мојој ријечи крај а дјелу вијенац!

Он истегну сабљу, пажљиво је очисти од земље и предаде кнезу.

— Узми, баћушка кнеже Атанасије Ивановићу. Ваљаће ти, само ако твој непријатељ не замочи своју у свету воду.

— А ако замочи?

— Е онда, шта ћу ја? Никакве мађије не могу помоћи. У осталом и томе има лијек, даћу ти блатнога голупца, ти га метни у кесицу и објеси на врат. Ова ће трава непријатељеве очи замаглити.

— Дај ми голубац! — рече Вјаземски.

— Изволи, баћушка, изволи. Ја за твоје милости и голупца не жалим.

Старац улезе у млиницу, и изнесе нешто зашивено у крпици.

— Скупо ме ово стало, — рече он, као жалећи из рука дати ону крпицу. — Тешко је наћи. Ако одеш у невријеме на блато, свакакве те страхоте снаћу, да Бог учува!

Кнез узне крпицу и баци му кесу златника.

— Ах, Бог ти дао, што год у њега зажелио! ускликну млинар. — Само до двобоја не иди у цркву, не слушај никакве

Службе Божје, јер онда мађије неће ништа помоћи.

Вјаземски ништа не рече, него хтједо одвезати коња, али се предомисли.

— А можеш ли — рече он — сигурно знати, ко ће од нас двојица остати жив?

Млинар се збуни.

— Па сигурно ти, баћушка. Ја сам ти давно прорекао, да нећеш од мача умријети.

— Погледај још једном у бакрач!

— А шта ћу гледати, баћушка? Више се ништа не може видјети, вода се замутила.

— Захвати свјеже воде! — заповиједи Вјаземски.

Млинар га прековољно послуша.

— Шта видиш? упита нестрпљиво кнез.

Стари се с одвратношћу саже над бакрачем.

— Не видим ни тебе, ни твога противникника! — рече он блиједећи. — Видим пуно народа на пољани, а на коцима насађене многе главе, ено на страни на стубу нечије кости горе, а испод њих ватра пламти!

— Чије су главе на коцима? упита, прикривајући страх, Вјаземски.

— Не видим, баћушка, све се замутило... само оне кости још горе... горе...

Млинар силом диже главу, али му поглед оста прикован за воду. Ухватише га грчеви, а по челу цураше крупан зној. Он се хучући и стењући једва довуче до пања и клону на њ.

Вјаземски одвеза коња, сједо у седло, и упути се замишљен у Москву.

Глава XXVI.

Божји суд.

У отсуству Вјаземскога цар бјеше наредио Маљути важан посао: да ухвати све ближе слуге Вјаземскога, да их строго испита, је ли им господар ишао у млиницу да врача, колика пута и шта он замишља против његове царске милости.

Већина слуга не признадоше ништа, али неки не одржаше, него признадоше све оно што им је Маљута мећао у уста. Они казаше, како је кнез ишао у млиницу, да цара изневјери и нашкоди му; како је мјерио цареве кораке и на ватри спалио; неки рекоше и то, да је Вјаземски желио да на пријесто дође кнез Владимир Андрејић. Све се ово записивало и цару читало. Да ли им је вјеровано цар, или није — Бог знаде! Али он строго забрани Маљути, да не прокаже Вјаземскоме узрок, ради чега су му ухваћене слуге, него да му рекне, да цар сумња на њих ради крађе у царској ризници.

Сваки слуга говораше друкчије, и цар посла по Басманова, да му опет све понови шта зна о Вјаземскоме. Али њега не бјеше у Слободи, и цар се наљути како се усудио, да без његова питања отпутује.

Маљута се користи овим тренутком, па рече: — Ко зна, господару, зашто је без питања отпутовао. Можда је и он на страни Вјаземскога, па га теби само ради форме издао, да ти лакше до главе дође!

Цар нареди Маљути, да за сад ћути, и кад дође Басманов, да му ничим не ода, да су његово отсуство примјетили.

Настаде дан Божјега суда. Још рано зором искупио се силан свијет на Црквеној пољани, сви прозори и кровови од кућа бјеху пуни свијета.

Глас о двобоју пронио се по околи-нама све до Москве, чувена имена двојице противника привукоше силан народ са стране, да виде, на чијој је страни Божја помоћ.

— Ну, ну, брате — говораше један лијепо обучен гуслар своме другу, крупној момчини са добродушним, али врло глупастим лицем — хајде напријед, можда ћеш се моћи прогурати до ланца. Ах народа, народа! Дајте да прођемо, православни, пустите и нас Владимирске гусларе, да видимо суд Божји.

Али му молбе остадоше узалудне. Свјетина бјеше тако збијена, да се добре воље не моглоше размакнути.

— Гурај се напријед, мећеде један! рече опет гуслар, гурајући друга у леђа — зар нијеси у стању, да се протиснеш напријед?

— А ра — шта! флегматично отегну момчина.

Он наприје својим јуначким раменом и стаде растављати свјетину, као гвозденим клином. Зачу се вика и псовка, али другови не обраћаху на то пажње, него продираху даље.

— Десно, десно! — говораше старији — шта узимљеш на лијево, блесане! Окрени онамо, гдје се виде копља!

То мјесто бјеше приправљено за самога цара, уздигнуто од дасака и покривено чохом. На њему бјеху поредане царске столице, а околу стајаху опричници са копљем у руци. У средини бјеше широка пољана, а околу ње протегнут ланац, иза којег са сваке стране бјеше мноштво народа. Опричници држаху ред око ланца да свијет не напире на њ.

Онај гуслар и момчина примицаху се корак по корак, док стигоше до ланца.

— Куд се гурате! викну један опричник и замахну да их удари.

Момчина зину, па се у чуду окрену на свога друга. Али овај већ бјеше скинуо своју шарену капу, обвијену златном траком, са пауновим пером са стране, па се до земље клањаше опричнику.

— Дозволите, честита господо, да и владимирски гуслари виде суд Божји! Дошли смо чак из самога града Владимира! Дозволите, честита господо!

Он се, лукаво молећи, осмјехну, и указа изнад црне браде своје као снијег бијеле зубе.

— Па, нека буде! рече опричник — натраг не можете. Стојте овдје, али ако се напријед макнете, главу ћу вам расијећи.

По пољани шетаху изасланици обавијех странка, један бојарин, један царе-

дворац и два црквена пјевца, који су морали надгледати бојни ред. Један од њих разгледаше и читаше законик Владимира Гусева, издан при великоме кнезу Јовану III.

— А могу — читаше он — могу се прије двобоја помирити, или ... — читање прекидоше усклици:

— Цар иде! Цар иде!

Сви бјеху узбуђени и снимаху капе. Грозни дође на коњу до свога мјеста, затим се успе уза степенице, и сједе на приправљено му сједиште. Око њега се стојећи уредаше царедворци. Звона зазвонише, и на пољану ступише Вјаземски и Морозов, један са једне, а други са друге стране. На Морозову бјеше тежак оклоп, искићен сребром, који му и ноге донекле заклањаше, а на рукама бјеху металне наруквице. Главу му покриваше велики скупоцјени калпак, испод којег падаше по плећима метална мрежа, па се на прсима сапињаше сребрним плочама. На бедри о шареноме пасу висаше прав мач у сребрним корицама. На десној страни о седлу бјеше објешен златни шестоперац — оружје и знак достојанства, некада нераздвојни друг бојаринов у његовим славним биткама али сада услијед тежине мало је за чије руке.

Коњ под Морозовим бјеше ишаран црним пјегама, прсат и пун, под покривачем од малинасте кадифе. Испод скова нога заклопа на челу падаху му са страна свилене, помијешане са сребрним концима, ките. Једна таква, али велика кита бјеше му испод врата, па падаше до прсију. Узде бјеху сребрне, искићене звонцима.

Коњ иђаше мирно, поносно одижући космате ноге и сагињући дебели врат. Кад га Морозов заустави на неколика корака даље од свога противника, он стаде својом бујном гривом трести, а грива му падаше готово до земље; стаде нестрпљиво копати пијесак својом снажном копитом.

Таман се слагаше тежак коњ са својим властитим господарем, његова бијела грива са сиједом бојариновом брадом.

Вјаземски бјеше много лакше обучен. Он није хтио ради тек зараслих рана да облачи тешкога оклопа, него се задовољио много лакшим, на чијим рукавима и ократнику гораху драга камења. На глави му бјеше низак и мален калпак, на врх њега трепераше сноп златних жица, посутих дијамантским искрама. За калпаком бјеше задивена стријела, као какво златно перо, а не бјеше спуштана да му брани лице од удараца, тако да блиједо лице и црна брада Вјаземскога бјеху сасвим отворени. О пасу висаше крива сабља сва у драгоме камењу, она иста што је омађијао млинар и у чију се моћ тврдо уздао Вјаземски. Уза седло од кадифе бјеше привезана малена скупоцјена сјекирица. На Вјаземскоме бјеху чизме од сахтијана, које му допираху до под кољена, и ту бјеху превезане траком од бисера.

Поносни злаћани коњ Вјаземскога бјеше сав искићен низовима од сребрних јабучица. На челу му горијаху дијаманти у златним гнијездима. Његове сухе, црне ноге не бјеху потковане, него на свакој копити звоњаше по једна сребрна јабучица.

Одавно се на пољани чуло његово јасно хрзање. Сада бјеше подигао главу, распухао пламене ноздрве, издигао реп и испочека пође мирно, готово и не крећући земље, на сусрет коњу Морозова; али када му кнез затегну узде он скочи на страну, и би ланац прескочио, да га јахач врло вјешто не поврати на своје мјесто. Сада се он пропе на стражње ноге, и тако се окрећаше, гледајући да се преврне на леђа, али се кнез наже, отпушта узде и забоду му у кукове оштро стреме. Бијесни коњиц учини још један скок, и стаде као кип. Не задрхта ни једна длака у његовој црној гриви. Он стаде косити по странама својим кривим очима, а по његовој злаћаној длаци указаше се надуване жиле.

При сјајној појави Вјаземскога, који улезе блистајући, као да бјеше присут златном и дијамантском кишом, владимирски

гуслар бјеше у усхићењу, очарао га је још више коњ, него коњаник.

— Аха, коња! — говораше он, лупајући ногама и у усхићењу хватајући се за главу, — помислите, браћо, да дивна коња! Још га моје очи овакога не видјеше! А бивали су свакакви, али нам овакога Бог не посла! Е зашто — придода он у себи — зашто овај коњаник са оваквим коњем не дође на Погану Лужу!

— Чујеш ли, — продужи он весело, гурајући друга лактом — чујеш ли, блесане, који ти се коњ боље свиђа, а?

— А они! одговори момчина, показујући на Морозовљева коња.

— Они? А зашто баш они?

— А зато, што је подебљи! одговори лијено момчина.

Гуслар се разложи смијати, али се у то вријеме зачу глас:

— Људи православни! викаху по разним странама пољане викачи: отпочиње се бој између царевoga оружника, кнеза Атанасија Ивановића Вјаземскога и бојарина Дружине Андријевића Морозова. Молите се, људи православни, Пресветој Тројици, да она буде на помоћи праведној страни.

Настаде тишина. Сви се гледаоци стадоше крстити, а онај бојарин, што је морао надгледати двобој, ниско се цару поклони и рече;

— Заповиједаш ли, господару, да се отпочне?

— Заповиједам! рече Јован.

Сви се уклонише на страну. Бојарин ладе знак. Непријатељи извукоше мачеве. Са другим знаком они су морали напасти један на другога, али на опште изненађење Вјаземски се заљуља у седлу и пушта узде. Он би пао на земљу, да на вријеме слуге не притрчаше, прихватише га, и помогаше му да сиђе на земљу. Два коњушара ухватише бијеснога коња.

— Водите га! рече Вјаземски, гледајући помућенијем очима — Ја ћу се бити пјешке!

Кад Морозов видје, да је кнез сишао са коња, сиђе и он са свога, и предаде га слугама.

Један му слуга принесе штит од коже, у случају боја на ногама. И Вјаземскоме предаде његов слуга штит са златном израдом. Али он не имаде снаге, ни да га на руку натакне; ноге му заклецаше, и опет би пао, да не би слуга.

— Шта ти је, кнеже? чуђаху се они. — Дођи к себи! Иначе срамота и твоја и наша!

-- Скините ми оклоп! рече задихано Вјаземски. — Удуши ме несретни коријен!

Он збаци калпак, раскиде огрлицу од оклопа, и згули са врата гајтан, о коме висаше она зашивена крпица са блатнијем голупцем.

— Проклет био, млинаре, — викну он, бацајући гајтан далеко од себе — проклет био, што ме превари!

Морозов са голим мачем приђе Вјаземскоме.

— Предаји се, псето! викну он и замахну. — Признај своју погрјешку.

Слуге их раздијелише.

— Не! викну Вјаземски, а у очима му опет сину злоба. Рано ми се још предати! Ти си ми нашкодио, стари гавране, ти си своју сабљу замочио у свету водицу. Ја ћу метнути испред себе замјеника, па ћемо онда видјети, чија је правда.

Међу изасланицима противничких страна отпоче препирка. Једни су тврдили, да се суд свршио у корист Морозова, а други — да суда није ни било, јер није било ни боја.

Цар је све видио, па нареди да му донесу оно, што је Вјаземски бадио са врата. Он радознало и неповјерљиво разгледа крпицу и предаде је Маљути:

— Сачувај ово док ти заиштем. А сада — викну гласно — доведите ми Вјаземскога!

— Шта је, Ато? упита он, са чудноватим осмјехом — види се, Морозов није према теби?

— Господару, — одговори кнез, а лице му покри самртно бљедило — мој ме непријатељ покварио. Уз то од како сам оздравио ни једном нијесам оклопа навлачио, па су ми се ране отвориле, видиш ли крв како цури? Дозволи, ми господару, да метнем мјесто себе замјеника!

Ово није било по правилима. Кад се ко неће сам да бије, него меће на своје мјесто другога, онда мора о томе раније објавити. Али кад се већ изишло на двобој не смије се то чинити. Цар је желио да Морозов пропадне, па је и то дозволио.

— Нареди да се виче, — рече он — можда ће се наћи ко год храбрији, него ти. А ако нико не изиђе, Морозов ће бити прав, а ти крив!

Вјаземскога одведоше испод руке, и брзо по његовој заповједи стадоше викачи око ланца ходати и викати:

— Ко ће од вас Слобођана, Московљана и осталогa народа, да се бије са бојарином Морозовим? Ко ће да се бије за кнеза Вјаземскога? Излазите, храбри јунаци, освјетљајте образ кнезу!

Али пољана оста мирна, не чу се ни један глас.

— Излазите, храбри јунаци, — чуло се даље — излазите! Ко побједи Морозова томе ће кнез све земље дати, а ако буде простак сав свој новац и имање!

Нико се не одазва, јер је свак знао, да је правда на Морозовљевој страни. Не гледајући на сву мржњу према староме бојарину, цар је био готов да га јавно призна за праведна, кад се зачуше усклици:

— Ево га иде! Иде! И на сред пољане појави се Матеј Хомјак.

— Хој-да! ускликну он и махну сабљом по ваздуху. Прилази, бојарине, ја ћу да се бијем мјесто Вјаземскога.

Кад видје Хомјака Морозов се љутито обрати онима, који су морали нагледати:

— Ја нећу да се бијем са најамником! рече он поносно. — Не приличи бојарину Морозову, да се огледа са слугом Маљуте Скуратова! . . . Господару! — рече он пришавши цару — дозволио си моме непријатељу, да метне замјеника, па дозволи и мени. Нека се најамник са најамником туче, или одгоди бој за други пут.

И ако је цар желио зло Морозову, ипак је молба пошљедњега била сувише праведна. Цар није хтио да и на Божјеме суду буде неправдан.

— Нек виче викач! рече он љутито — а ако нико не изађе онда се бори сам, или признај своју кривицу, па на губилиште!

Хомјак се за то вријеме шетао по пољани, махао сабљом и подругивао се гледаоцима.

— Видиш, — говораше он — много вас се ту врана искупило, а међу вама нема сивога сокола. Дај, изиђите да ми мало сабљу поновите, цара забавите! Можда сте сијекући дрва руке уморили, или по читав дан лежећи снагу изгубили!

— Ух, гаде! — рече тихо гуслар — да је узаме моја сабља показао бих ти! Гледај! рече он гурајући другога — познајеш ли га?

Али га момчина не чу. Он бјеше зинуо, а очима као да ће прождријети Хомјака. Познаде да му је он украо драгу!

— Шта? продужи Хомјак — и баш међу вама нема сокола? Еј, ви, праље ткаље, бабетине једне, ко ће са мном да се бије?

— А ја! избаци изненада момчина, ухвати се рукама за ланац, издиже га преко главе, у мало што не извали дебеле коце; он се нађе на сред пољане, и изгледаше и сам зачуђен својој храбрости. Он бјеше зинуо очи избуљио, па гледаше сад на цара, сад на Хомјака, сад на опричнике, али ништа не говораше.

(НАСТАВИТЕ СЕ)

ОСТРОШКИ РАТ 1854.

— проф. Лазар Т. Перовић —

Не може путник к Никшићу граду а да не скрене око на оно високо црно стијење, на онај страшни горостасни бедем, тарпејску црногорску греду, што му се гордо, урнебесно к облацима уздиже. Скрене ли мало ниже очима — ето му опаљене зидине, а у средини њих малена, природом урезана ћелијица — ту су мошти чудотворца Василије. Простором за чудо малено, али историјском судбином славно, гласито — прави вам је то азил, из кога идеални вођ јунака, Велики Мирко Војвода са шачицом биранијех Црногораца одби силни турски низам, а сачува измучену црногорску нејач, да је непријатељска сила не гњечи.

Султан Абдул Мецид изда ферман великом Муширу Омер паши, да никаквијех средстава не штеди, док му Црну Гору каквијем било начином ухарачи. Овај одабере вјешта војсковођу, Дервиш бега Ченгића, да му најбоље убојнике, па га спреми да напада Црногорце, док му он у помоћ дође. Ченгић се дао Грахову, гдје је на вјеру мучеником смрћу уморио чувеног Јакова Војводу са неколико биранијех јунака, који му се упорно из затвора брањаху. И Омер је с војском бануо на Жупу у Бјелопавлиће, коме на сусрет сабља црногорска, Данило господар, пошаље Мирка, брата свог. На сами Туцињдан ето Мирка с малијем бројем Црногораца у Доњи Острог, а одатле преко села Бршна право к жупском манастиру. Ту је српски Божић светковао, а сјутра дан жестоки окршај

с Турцима издржао до пред саму вече, када Турчин на оба двоја врата манастирска безбрижно ватру наложи, стражарећи наше у затвору. Штедећи крв и кости браће своје, Велики и духовити Мирко нађе пут, којијем кришом свакојег војника напоље изведе, па најпослије сам, те се крену грѣдом на планину Буавицу, а отоле у Доњи манастир, у ком двије ноћи преноћише. Дознао је је Турчин, да су залуду празан манастир чували, па, пун гњева, и њега и Жупу сву огњу предаде и са свом се силом преко Планинице Брдима крену. Велики је Мирко већ наредио, те се сва ратна заира и опрема снијела у Горњи манастир. Свеца су наши прикрили у пећини Вилештици и поставили стражу код њега, док се види куда ће непријатељ окренути. Мирко му је на сусрет изашао и поздравио га огњем из пушака. Непријатељска сила далеко је јача, ушљед чега се наши, не престајући пуцњаву, мало по мало натраг помицаху, док у Горњи манастир не дођоше. Ту су силно камење на нијели код воде, највисочији крај од манастира. Прва брига Великом Војводи бијаше, да се наоружа силом духовном — помолити се пред моштима Божјег угодника Богу и целивати свето тијело, те позове игумана, да му ћивот отвори. Узалуд га је овај одговарао, да кључа нема, јер плану Мирко као муња, трже сабљу и љутито повуче: „Свеца ми брже овдје! гдје си га ћео? Турцима си га зар предао! — А зашто сам друго ја и дошао, него или да

га животом мојим одбраним, или да најпријед Турци мене изгоре, па онда свеца; али, док сам ја жив, њега занаго неће.“ Ето тако мораде се опет светац унијети и у њивот у Горњи манастир смјестити. У Мирка су двије кубуре сребрне и дугачка шишана, у осталијех дугачке танчице са којима су за седам дана бранили и одбранили манастир, под којим је већ и непријатељски топ донешен и читав дан ломио зидине манастира. Турчин је са свију страна кидисао, носећи пред собом снопове прућа као одбрану од нашијех танади и сјекирама кидиса, да врата разбије. Прва су врата срушена, куцну сјекира и на друга. „Грми пушка из манастира, прича старац Ристо Живков Дамјановић — а Новица просу силно камење искрај воде, нестале Турчина, Боже свети, ка да га уби Бог и свети Василије. Три кумпаре, које посред нас буктијаху, утрну Велики војвода, т. ј. искубе из њих дугачки заждивени фитиљ, а једну натраг избаци г. Крцо. Кад свану, мој господине, авлија изгледаше као да си 100 волова заклао. Ту су ти мушкети, ту су ти фишеци, ту су ти фесови, цревље, Богме шта ћу ти причати — крв до кољена. Стотину неуждивених кумпара нађосмо, сила балица прућа, па доље путем, како су зар Турци љешине својих вукли све устала крв као ријека. Ту ти ми изађосмо из манастира, заждисмо оно пруже и у њ метнусмо кумпаре а оне: бу-у-бу-у, бу-у — али на несрећу не убише никаквог Турчина. Ми се бјесмо посакрили. Турци су се слегли у доњи манастир. У неко доба чу се грохот пушака с Ораног дола, то је књаз Данило, па нам се се к’о јавља и поздравља. Турци су отпочинули, осоколили се и пушћали се у пљачку. Данило им по-

шаље на сусрет Пера Томова са неколико војске преко села Бороњине. Перо учини из Дубраве јуриш и посијече до 1000 глава. Данило од Богетића, па до Планинице окружи војском тако, да се Турци опет повуку у доњи манастир, одакле их проћера Мирко заједно са Пером, те се Турци слегну око Башине воде. Велики војвода пошаље Данилу вјеснике и план, како би у исто вријеме с разних страна напали на непријатеља: Брђани од Зете, Перо Томов од Дубраве, Жупљани преко греде, а једно одјелење војске одређено је за Пелиново брдо наспрам Турака, куда ће и Данило са својом војском ићи у помоћ. По овоме Турци су са свију страна опкољени. Наједанпут чује Данило, да неки дио Бјелопавлића о издаји ради, ово га страшно потресе и сав план ратовања поквари, јер одма нареди да се светац крадом пронесе и на Цетиње носи. Тако се и урадило: у глухо доба ноћи на једну даску дигну свеца, њивот развидају и тако пренесу између самијех турака, прегазе Зету и упуте се Цетињу. Здоговоре се, те заједнички напану на Турке. Мирко пријеђе Зету с Пером и Бјелопавлићима, а Данило остане на Планиници. Запуцаше пушке и топови, учини се загон и покољ. Турци се дадоше у бјегство. Велики низам ту заглави. Коњаници утекоше Никшићу. Пјешаци не бише кадри умаћи, јер их наши ножевима поћераше. Бивало их је који су по 10—15 глава турскијех откинули. Заробљеници су испод сабље предају извршили. Сву џебану, комору и осталу ратну опрему оставише Турци. Тако се рат свршио. Господар и Мирко распустише нас кућама. Они Бјелопавлићи, што Турцима бијаху прешли, заишту милост у господара, који

им опрости и прими у своје крило. Тако ти је све било, мој господине, и Бог те веселио!“ Заврши мој старац Ристо.

* * *

Неколицину сам старца о истом боју пропитивао, с једним сам се пео до на сами врх греде, разгледали смо полако све позиције, али је веома трудно од њих докучити оно, што се тражи, јер ти он пушти свој начин причања: с брда с дола тако, да се суштине главног предмета готово и не додирује. Вјештим питањима готов ти је о свему, у колико знаде, казати. У главном сви се слажу с овако описаним догађајем, само што неки набрајају све јунаке у затвору, што није згорега да и читаоцима *Зоре* изнесемо. — Ево их:

1) Велики Војвода Мирко Петровић, врховни вођа, 2) Војвода Крцо Петровић, 3) Перо Ј. Петровић, 4) Саво Перићев Петровић (рањен), 5) Машо Ђ. Врбица, 6) Шћепан Перов Дугодољанин, 7) Перо Маркишин Дугодољанин, 8) Саво Мартиновић, 9) Филип М. Мартиновић, 10) Ђуро Матановић, 11) Перо Матановић, 12) Пеко Милов Мијушковић, 13) Никола П. Мијушковић, 14) Станоје З. Мијушковић, 15) Поп Лазар (рањен), 16) Ђока Мијушковић, 17) Грујица попа Лазара (рањен у Повији), 18) Нико Д. Контић, 19)

Михаило А. Бауковић, 20) Мина М. Бауковић, 21) Митар Секулин Бошковић, 22) Марко Б. Марушић (рањен), 23) Драго А. Милатовић, 24) Перо П. Милатовић (погинуо у авлији најпрви дан), 25) Мирко Б. Милатовић, 26) Бошко Кркотин Милатовић. Од Херцеговаца: 27) Новица Церовић, 28) Шого Николић, 29) Антун Мандић, 30) Иво Ђоков Војвадић.

Тројица од ових неколико су дана мртви лежали у манастиру, док год је био врући бој, и то: поп Јован Радовић, стари војвода болестан је умро; Мирко Богетић Милатовић је погинуо у авлији пред вратима, а Грујица попа Лазара је рањен и дошао у затвор. Кад је мало престала била пушчана ватра, Велики Војвода наредио је, да се, по хришћанској дужности, мртваци сахране. Тешко је било одлучити се саћи низ дувар посред Турака, зато Велики Војвода узме коноп и почне сам да се веже и спушта, али тада прискочише два три друга, свезаше и спустише једног по једног, затим им спушташе мртваце и баш кад хоћаху да их саране, усунизам из пушака тако, да су и живи и мртви доље лежали у шкрипу заједно при самим Турцима. Кад се пуцњава мало утишала, живе су извукли на коноп горје. За ово вријеме, а у највећој пуцњави, садашњи игуман Петроније, тадашњи свештеник, момче од 15 година, служио је код свеца литургију.

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ СРПСКОГА НАРОДА

Из биљежака и биљешчица.

— Ст. Р. Делић —

I. КНА.

Свадбени је обичај код Мухамеданаца, да се дјевојка књи. О томе се говори у *Бос. Вили* у приповијести — *Васијеш*, гдје се црта живот и обичаји мухамедански у Горњој Херцеговини. Ту се свршава повратак сватова у *Борчу* предајом *младих* (не! но *дјевојака*, а младе ће бити тек по *ћердеку*) женама, да их дјеверови прстенују, а жене окну ноге и руке, па се надовезује: „Нека је све у реду и по хадету, па ће добро бити“.¹⁾

Добро би било да је по хадету, но у синова *Ибра бајракшара*, кога свак, па чак — „и стрико Гашо хвали, јер он не хвали сваку шушу“ — није по хадету. Да није то по хадету могао је госп. писац видјети у чланку од госп. И. Димића — *Хана* — *кна* и не пасти у горњу погрјешку.²⁾ Но као да је он слабо марио за тај лијепи чланак, па га није ни прочитао.

Добро је рекао госп. Димић о томе обичају, да дјевојку треба книти код њезине куће, ако је била испрошена, но ако је без прошње доведена — онда у младожењиној кући. Само и ово треба попунити и исправити.

Гдје ће се дјевојка книти стоји до уговора, јер младожења даје кну, па ако је шаље кући дјевојачкој, треба уз кну послати и дарове кући

и роду дјевојачком. Не иште ли му се кна, то не иду ни дарови, до ли само *фереца* и још неке ствари на дјевојку, па је кна код младожењине куће.³⁾ Када се књи, простре се душек; легне дјевојка, загрну јој ногавице и рукаве, па јој обложе замућеном кном ноге до кољена и руке до лаката и замотају. Она лежи док се боја не прихвати тијела, а само су ту женске присутне.

Што госп. Димић наводи узрок књићену по оној народној пјесми — „да је не оставе“ — не ће бити, јер Мухамеданцу није „цаиз“ јести из руку своје жене, што-год зготови, ако јој нијесу окните, ни послјије женидбе — цијела живота. С тога се треба редовито книти. Да је жута боја тилсум противу урока, то стоји, но да би се ради тога книло и да је то вјерски обичај, не признаје народ. Ја мислим да ће то бити ради *весела* и *чистоће*, као што на једном мјесту у *Курану* стоји, гдје Мојсије о жртвовању краве Израилцима вели: „Бог хоће, да њезина длака буде *отворено жуше боје*, која развеселава свакога, ко је год види.“ Још је у једном погрјешка у *Васијешу*, јер послјије *дове* своде младожењу у *ћердек* не само дјеверови, но и момци — његови јарани. Том га приликом туку шакама у леђа и гурају, гдје га дјеверови бране. Овај рђави обичај, говоре, да је многоме болест нанио, а некада и смрт.⁴⁾ Но правдају га тиме, да би младожења прије улегао

³⁾ Ово се ради из разних узрока, гдје је главни сиромаштво, или неће да гуле новог зета. Но има и тога, да младожења даде само кну без дарова.

⁴⁾ Нађе се катила, а особито ако му је непријатељ, или, ако је и он са истом дјевојком ћосао, па му том приликом даде у бубреге — тад му је најбоља згода.

¹⁾ *Босанска Вила*, 1891. стр. 242.

²⁾ *Бос. Вила*, 1890., стр. 123.-124. и 137.-139. *Хана* или *кна*.

у собу, ако је *стидан* — да се не устеже.

О овоме сам обичају забиљежио нешто и смијешно од неког црнца Азијата.

У њих је — вели — обичај пошто утурају младожењу, да кухају тикве и сваком метну на синију по половицу. Гости тада сједу и једу, а уз то се весели. И младима треба у у собу унијети и оставити.

О некој свадби забораве то, док ће ти младожења из собе завикати: „А, камо моја тивка? Ето мене к вама; цаба вам дјевојка, дајте ми тикве!“

Колико је у овоме истине — не знам.

II. ЖАБИЦЕ.

Није ми познато да је ико писао о чобанском обичају, или врачању — *жабици, жабинама, жабицама, науку*, како то све народ зове. Ја сам о томе питао и биљежио и овдје из биљежнице вадим.

Често се догоди, а особито љети, да се брав или говече *надме* и стане се *прошезати* и *ваљати*. Овако стање бравчета или говечета рекну овдје у Гацку *ухватиле* су га *жабице* или *жабине*.

Чобани кажу, да ово долази отуда, што брави покрај воде пасући, гдје жабе леже, поједу *траву*⁵⁾ и ухвате га жабице.

Чим чобанин опази да му се брав протеже и ваља, дозове друго чобанче и почну врачати — *парати жабице*.

⁵⁾ За ову сам траву пропитивао, па ми је донесе из Грачанице неки Дилић. Корјен је био влакнаст, лишће дугуљасто и длакаво и из корјена одмах у бус збијено. Биљка је била још млада и неразвијена, без цвијета, те је нијесам могао одредити, но свакако ће бити нека од *жабича* (*Ranunculaceae*) и слична је по лишћу *пламенки* (*Ranunculus flammula*). На Михољачама сам дознао опет да је слична *дуди* (*Cicuta virgosa*) или *кукути* (*Sonchum maculatum*) и *дивљем першуну* (*Alethusa cynapium*) и т. д.

На истом крају Гацка, у Автовцу, Муљима, Липнику и т. д., *изврне* чобанче болесно бравче или говече *наузнак*, скине своју капу и повлачи зашиљеном капом уз бравче по трбуху, као да га пара. Друго чобанче уђаше на штап и дође к њему јашући и повиче:

- „Помага ти Бог!“
- „Добра ти срећа!“
- „Шта то параш?“
- „Парам жабице!“
- „Парај, парај, док испараш!“

Онај јашући на штапу оде, па се опет поврати и настави исто онако, као и прије, а овај му одговара једнако парајући бравче. Тако учине три пута. Након тога почне онај, те је парао, тући бравче капом и говорити:

- „Бјеж', жабице, ето капице!“
- „Бјеж', жабице, ето капице!“

Ово се чини све дотле, док бравче не оздрави.⁶⁾

На неким мјестима не јаше чобанче на штапу, а у Грачаници ми кажу Крвавци, да је најбоље кад парају жабице *мушко* и *женско*. Они терају жабице у туђе браве и говеда, па вичу:

- „Бјеж', жабице, ето капице!“
- „Бјеж', жабице, ето капице!“
- „Хајд' у срђевићка⁷⁾ говеда!“

Или ако је брав:

- „Хајд' у меданићке⁸⁾ браве!“

О оваком претјеривању жабица у туђу стоку и говеда казивао ми је и Јефто Грчић из села Меданића, да се и код њих ради и да је он исти претјеривао.

⁶⁾ Гдјекоје се бравче одма дигне и побјегне, но некоја дуго леже. Тако је у Автовцу неки од Хасанбеговића цео дан тукао овцу и једва пред ноћ „отјера жабице.“ Ваљда је много појела траве?

⁷⁾ Село Срђевићи, гдје стоје Ковачевићи и т. д.

⁸⁾ Меданићи, село за Грачаницом. Само ми је овдје напоменути да се претјерива у које ко хоће село, а горња су узета ради примјера.

У Требињу кажу да бравче запуне *жаба* из траве или испод камена, када стока паше. Они парају најприје *ножем*, па онда капом. Овако држе и у Билећи (Рудинама), како ми говораше Петар Кукић и други.

Но у Јелечу, код Фоче, зову то — *наук* и парају га капом. Тако ми рече Осман ефф. Заметица.

Подвележје и Подвелешци.

— Географско етнографска цртица. —

— Саво Н. Семиз. —

I.

Подвележје је кршевита висораван, која се протеже 25 км. од сјеверо-запада к југо-истоку. Из Мостара требају добра два сата хода, све уз брдо, док се дође до у Подвележје. Оно лежи неких 800 m. над морем, а 740 m. над мостарским пољем. Пружило се на присоју брда Вележи, те се ниже шест села једно за другим у даљини од $\frac{1}{2}$ сахата хода. Села су ова: Добрић са 27 кућа, 109 душа; Шиповац са 8 кућа, 35 душа; Свинарина са 101 кућом, 320 душа; Ван са 41 кућом, 141 душом; Крушан са 46 кућа, 223 душе; Кокорина са 80 кућа, 308 душа. Тако цијело Подвележје има 303 куће а 1133 душе.

У свим селима је земљиште сасвим кршовито, те се скоро нема шта ни обрађивати. По гдје - гдје између крша види се по мали удолити комадић земље од неколико квадратних метара. У таким доцима саде и сију све што им је потребно за живљење, као све врсте жита; а саде: бијели и црни лук, грах, кртолу и купус. Земља је доста добра — црница и вапнењача. Тамо расте од шумског дрвећа понајвише храст и јасен, а има

и грабовине. Клима је доста оштра. Најугоднији су мјесеци мај, јуни, јули и август. Чешће дува сјевер, а југ им доноси кишу. Преко љета пада и киша, а зими има увијек снијега. Живих врела никако нема, а народ прича, да је било седам живих врела, и да их је Херцег Шћепан затворио магарећим кожама. Православни сељаци из другијех села причају овако:

„Кад је св. Сава путовао по Херговини дође и у Подвележје, а бијаше јако ожеднио. Стаде пред једну кућу и заиште воде, а домаћица му одговори: „Немам него мало, а нема ми нико овђен да донесе, па ти не могу дати.“ Он ништа не рече него оде даље. Кад дође пред другу кућу, не дадоше му ни тамо, те тако и пред трећу. Онда он прекрсти штаком и рече: „које год овђе било живо врело, свако пресушило, а народ из ових села доста муке видио доносећи себи воде и своје благу.“ Тако данас нема ни у једноме селу у Подвележју живога врела, а народ доста муке види доносећи себи воде преко љета и по пет сати хода гони хајван на воду кад засуши.

У сваком селу имају по неколике чатрње, одакле пију воду, а кад им љети пресуше чатрње, онда носе воде и гоне марву по 2, 3, па и 4 сата далеко а највише у Благај. У Подвележју живи међед, вук, лисица и јазавац, а од домаћих животиња коњ, овца, коза и говече. За свиње би била врло добра паша, али пошто ту живе искључиво сами Мухамеданци, то свиње и не гоје.

По селима су куће раштркане, а има их и у скупу, и то је онда све, једне породице, која се умножила, те се издијелила, или још живи у заједници. Куће су зидане од камена, а покривене су већином плочом.

Има их на један и два боја. Око куће нема никаквих ограда. Торони су им у близини кућа, а испод кућа, између крша, виде се доћи. Унутрашњост куће врло је проста. На више мјеста је под непопатосан. Куће које су прављене на један бој немају прозора. У врх куће је огњиште, а повише њега виси гвоздени ланац о греди, за који вежу котао, кад што кувају. Наоколо су сандуци или даске, а на томе стоје кућне ствари и спаваће рухо. Домаћицу хвале у које је под ометен и ствари у реду. Овдје у овој околици говоре овако: „У Подвележју једи у свакој кући, ће је под ометен, јер је све чисто.“

Мјесто је врло здраво и планиско. Становници живе дуго, јер се увијек крећу на чистоме ваздуху. Највише их пати од сипе, па веле, да је добију што често иду уз брдо и низ брдо.

II.

Становници Подвележја, или како их овуда зову Подвелешцима или подругљиво *балијама* осамљен су народ у голим херцеговачким брдима. Сви су искључиво Мухамеданци, који примише Ислам по пропасти Херцеговине, 1483 год. Они још и сада причају, како су се на овај начин истурчили:

— За времена Херцегова били смо сви ришћани (Срби прав.-вјере), пошто је Херцеговина потпала под Турке, онда смо се почели турчити. Најпрви се потурчио у Подвележју, како кажу стари људи, најмлађи брат, једне имућније куће. Отишао је, веле, у Мостар управ на велики четвртак и потурчио се, јер се завадио с браћом на Цвијети пред манастиром Врачем, што је био у Благајском пограђу.

Кад је дошао међу браћу као потурица, нареди браћи, да га од

сада морају признавати за свога агу рече им: Ви сте сви од данас моји кметови. Од данас ми морате давати од ваших дијелова годишње све што ме долази агалука. Ви ћете радити ову земљу, а нисте њоме власници.

Старија браћа не могавши то отрпљети, ни кметовати своме млађеме брату потурици, истурчише се и они сви, само да буду слободни тога кметовања. Сад почеше ове нове потурице присвајати земље другијех, и на зор приморавати ришћане, да им буду кметови. Кад ови увидјеше, да имаду ови виша права сви они који су се истурчили, истурчише се и многи други, а који не хтједоше преврнути светом предједовском вјером, одселише отален. Тако данас нема у цијеломе Подвележју ни једне ришћанске куће. —

Православни сељаци из околних мјеста причајући да је св. Саво проклео Подвележје, те с тога не може тамо живити хришћанин, веле:

— Кад је дошао св. Саво, слава му и милост, у Подвележју, да обиђе свој народ, сврне у једну кућу на конак. Ту бијаше пуна кућа чељади. Кад би при вечеру, устаде св. Саво да се моли Богу, а нико од чељади не устаде. Онда их запита св. Саво: „За што ви не устанете, те се Богу не молите? Они му одговорише:

„Богме до сада међу собом не виђосмо никаква свештеника, те нас нико није ни научио, па не знамо. Онда он рече: „Да Бог да од сада овђен не становао ришћански свијет, него само они, који не признавали часни крст и Христа Спаситеља.“ Од тада, веле, и нема, нити може ту живити ришћанска душа. —

Сви становници Подвележја — Подвелешци — примрке су масти, плећа широкијех, здрави, јаки, отресити, оштроумни, охоли и срчани.

Поглед им је оштар и јуначан. Говоре врло чисто српски, јужним наријечем, а нагласак управо као око Гацка. Не може се чути икавштине или која покварена ријеч, осим на жалост, почеле су се у новије доба увлачити, понекоје покварене стране ријечи. То су највише примили од службеника, који међу њих долазе, а многу су ријеч донијели момци из војништва. Кад им дођеш кући, лијепо те приме и погосте онолико колико су у стању. Право српско гостољубље!

Већином су самостални, а мало их има под кметством и то онијех, који су се ту доселили у новије доба. Они су увијек како знаду били самостални. Богаташем сматрају онога, који има своје куће, земље, паше и хајван. Такијех има много. Породице су јаке, има их по 30 па и по 40 душа у једној породици, којом управља само један домаћин, а недје и двојица. Ово је нешто налик на задругу.

Баве се пољодјелством, сточарством и пчеларством. Алат или оруђе исто им је као и код других сељака

у Херцеговини. Од стоке најбоља им је овца. Имају до 1500 комада. На гласу је подвелешки овчји сир, кога доносе у мјеховима у Мостар на пазар. Од вуне праве све потребно одијело и то све по себи. Опреду вуну, па откају и онда ваљају у ступама, те праве ра̑шу и сукно за гуњеве и хаљине, а плету чарапе и напршњаке. Који је у добру стању има свога коња, за јахање, *јахалицу*, — те му служи само за јахање. Хајван гоне у планину, и то више због воде, у Бјелашницу, а послѣје у Вележ и Јарчишта. Тамо имају колибе, те остану преко цијелога љета. Зими им је хајван код куће. Пчеларство је такођер напредно. Скоро пред сваком кућом има по неколико кошница, а има кућа која држи и по 200 кошница. Кошнице — улишта су им врло проста. То је трупина издубљена изнутра, те су онда у накрст изнутра постављена два дрвета као оквирци. Мед и восак ваде одозгор, подрезују, а више пута угуше и по цијело улиште пчела, док изваде из њега мед.

(СВРШИЊЕ СЕ.)

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ

Hercezi Svetoga Save.

(50 godina povjesti Hercegovine)

Napisao Bartul Poparić, učitelj na s. kr. Velikoj Gimnaziji u Spljetu. Spljet. Tiskara A. Zannoni-a (St. Bulat) стр. 1—106.

Писац ове књиге, г. Попарић, уложио је доста труда да му радња буде што свестраније обрађена, те је у ту цијел проучио све изворе из којих би могао извући какав доказ својој претпоставци: да је Херцег Стефан добио Херцешку титулу од цара Фридриха III. 1448. г. на предлог папе Николе V. и да је он био најватренији присташа и бранилац *цркве босанске* т. ј. патарен! Да је то била

главна и једина цијел г. Попарића, а не да знађе историјску истину, јасан нам је аргуменат већ у томе, што је г. писац нашао за сувишно осврнути се на све оно што су српски историци писали о Херцегу Стефану, а није му било сувишно из *Гласника Бос. Херцег. Земљ. Музеја* цитирати и најмање ситнице (Пом. књ. стр. 90 и 91.)

Када би хтјели писати опширан реферат о књизи г. Бар. Попарића и о вриједности извора са којима се г. писац служио, тај би реферат био можда опсежнији од саме књиге, али то нећемо, него ћемо се само осврнути на питање *кад је*

и од *кога је* добио назив *херцешки* Стефан Вукчић-Косача, као и на вјеру његову, јер су то питања од врло велике историјске вриједности.

Пошто је г. Попарић у питањима *када је* и од *кога је* Стефан Вукчић добио назив *Херцега* осврнуо се на поједине изворе о томе и доказао да је повеља Фарлатова о познатој Коњичкој Сабору прости фалзификат, вели: „Пошто је тиме доказано да је повеља Фарлатова о Коњичком Сабору фалзификат, по себи пада мнjenje да је knez Stjepan Kosača već god. 1446. имао naslov Hercega Sv. Save. Glede god. 1447., ne bi trebalo da raspravljamo, pošto nijedan pisac netvrdi, da je Stjepan te godine postao Hercegom..... ako na dalje uvažimo, da velika većina pisaca tvrdi da je car Fridrih III. podijelio naslov Hercega Sv. Save knezu Stjepanu Kosači i to god. 1448.“ (стр. 29—30). Да би то још боље потврдио г. писац, позвао се је на мога пријатеља Др. Ћ. Трухелху, али том истом приликом заборавио је г. писац, шта му је на ту тврдњу рекао И. Руварац у XVI. *Гласу Српске Краљ. Академије* од 1889. г. који је данас најкомпетнији судија у историјским питањима. Али о томе мало ниже. Него да видимо како даље наставља г. Попарић: „ako sve to uvažimo. — наставља г. писац — ne može se poreći da je osnovano mnenje, da je car Fridrih III., ua predlog Pape Nikole V., podijelio knezu Stjepanu Kosači naslov Hercega Sv. Save, u namjeri da ga odvрати još više od *patarenstva* i učvrsti u odanosti prema rimskoj stolici“. Тако вели писац ове књиге, али у истини није тако, него са свим друкчије. Узмимо све да је Фарлатова повеља о Коњичком Сабору фалзификат, остаје нам још читава група писаца, који тврдише и потврдише да је Стефан, или како вели г. писац Стјепан Косача, добио назив *Херцега* прије 1448. г. У тој су групи Дифрен, Луцић, Шафарик, Мајков, Богишић, Мијатовић, а ови су се ваљда историчари разумијевали у тој струци, ако не што мало више, а оно заиста не ни мање него и г. Попарић. Но да видимо да се није гдје у архивској прабини нашла каква стара листина још неиструла и од мољаца неизгрижена, која би нам послужила као доказ против г. Попарића. — Има једна листина од 12. јуна 1846. год. у којој се Стефан Косача спомиње као *Herzogh sancti Sabbae*. У оригиналност те листине посумњао је и пок. Рачки услјед

неких анахронизама и 1446. год. што се у њој Стефан назива *Херцегом*; али и осим те листине има једна, о чију оригиналност не може нико посумњати. То је листина о склопљеном уговору између Стефана Вукчића и Мљечана 23. августа 1445. индикта VIII. — У томе уговору чита се за Стефана Вукчића: „*Paх cum magnifico domino Stefano de Sochalmagno vojvoda regni Bossine ac ducus terre Huminus* (Сравни *Глас XVI*. Срп. Краљ. Академије „О натпису на цркви Херцега Стефана у Горажду,“ од И. Руварца, стр. 19.) Но и осим те двије листине, које историчари извукоше из праћине архивске, имамо јак доказ, да је Стефан Косача имао назив *Херцега* прије 1448. год. у натпису на цркви у Горажду, у коме се он 1446. год. назива *Херцег Стефан*. До душе Др. Ћ. Трухелка, посумњао је да је тај натпис аутентичан, па стаде тврдити да је фалзификат, али И. Руварац тврди и потврди да је пискарање Дра Тире неумјесно а натпис на цркви у Горажду да је *истинит*. Абсурдум је дакле тврдити да је Стефан Вукчић Косача тек 1448. год. добио *херцешку* титулу, јер ето правих и истинитих писмених аката, који јасно свједоче да се је он и прије називао *Херцегом*. Биће дакле да је г. Попарић хотимично превидио оне доказе, који тврде да је Стефан прије 1448. год. имао *херцешки* назив, а усвојио оне, који Стефана 1448. спомињу као *Херцега*. Са свим је умјесно што нам г. Руварац на основу историјских факата тврди, да је Стефан Косача послје смрти свога стрица Сандаља 1435. постао „велики војвода русага босанског“; од 1445. год. зове се *Херцегом*, а од 1448. г. своју је титулу угладио, те се је назвао *Херцег од Св. Саве*. (Сравни поменућу расправу И. Руварца у XVI. *Гласу* стр. 21.) Неће бити истинита ни она тврдња г. Попарића, да је Стефан *херцешку* титулу добио посредовањем папе Николе V. Истина је да су се римске папе, ти смирили нашљедници Ап. Петра, мијешали и ондје гдје је могло бити без њих, а особито су се радо мијешали у послове краљевства босанског, те је истина да је Босна пала у плијен Турцима на неколико десетина година прије него би пала иначе услјед раздора међу вјерским странкама, који су сијали римске папе и њихови агенти. Херцег Стефан није се дао заварати, да се у његово стадо увуку вуци у овчјим кожама, нити је дозволио

да агенти римске пропаганде бургијају по његовој земљи, а ако би видио да му који папа због тога могао нашкодити, заваравало га је, по примјеру српских владалаца, ласкавим писмима и празним обећањима преко његових агената. То је узрок са кога Херцег Стефан нити је хтио, нити је потребе имао тражити од Папе *херцешку* титулу, а није му то посредовање папино требало да ту титулу од друге личности добије. Осим овога има још један тврд и необорив писмени доказ из кога се види, да ни папе: Евгеније ни Никола V. па ни цар Фридрих III. не дадоше Херцегу Стефану *херцешку* титулу. То је писмо од *дубровачке опћине*, које је писано 23. марта 1445. год. Угарском краљу и у коме стоји: „Non tam nos movent erga nos illate multiplices hactenus iniurie per ducem Stefanum, si ducem appellari fas est, quem Teucrici ducali nomine decorarunt, quam futuris commovemur . . .“ (Види: „Diplomatarium Ragusanum — Ragusai aklevéltar“ Будим-Пешта 1887. стр. 577.) Дубровчани, као најближи сусједи Херцега Стефана, могли су знати и фактично су знали, зашто се и од куда се тај њихов сусјед Стефан зове *Херцегом*, па ето гдје они веле да су га Турци том титулом окитили, а када посматрамо прилике у којима је Херцег Стефан био а уједно и Турци, могли би и сами помислити да су Турци окитили Стефана титулом *Херцега* само да не ступа у савез са њиховим непријатељима и да га држе у пријатељским одношајима према себи. У осталом могло би се мислити да је и сам Стефан ту титулу сам себи дао, као што је некад и Твртко Поносни, последице свог крунисања у Милешеву назвао себе *Краљ Србљеди*. Дакле тврдња г. Попарића, да је Стефан Вукчић-Косача од цара Фридриха III. а на предлог папе Николе V. добио назив Херцега или Херцега од Св. Саве отпада са свим као *неистинита*.

Г. Б. Попарић на више мјеста спомиње Херцега Стефана као *патарена*, и за Хумску земљу вели да је легло патарена, а Стефанова кћер Катарина прије се одрекла патаренства, па онда постала краљицом босанском (стр. 22.) Да г. Попарић под *патаренством* разумије познату вјерску секту, која се раширила из Бугарске под имепом *Богумили* свједочи нам његова билешка на страни под 1).

Нама се чини да Херцег Стефан није био присташа патаренске јереси, него су

га тако назвали западни писци, чисто из пизме, што се није слијепо преклонио Риму. Назив *патарена* био је згодан и угодан Риму, јер под именом да он тријеби ту јерес, могла је згодно ширити своје мреже на штету *православља*, које је он разумијевао под *патаренством*.

Г. Попарић вели за патарене: „Nulili su križ, nazivljući ga „vješali“, а Херцег Стефан, тај *патарен* и *божји непријатељ*, у уговору мира између Дубровчана и Херцега Стефана, исти тај Херцег Стефан са својим синовима Владиславом и Влатком куне се *на часном и животворећем крсту*. (в. Миклошића: Monumenta Serbica, стр. 465—69.) У тој једној листини двије су ствари, које патарени нијесу признавали ни употребљавали, а то су заклетва (присега) и крст; а тај их Херцег Стефан у врло важном службеном акту употребљује. По г. писцу патарени: „Zabačivali su crkvene redove: biskupe i svećenstvo, а smatrahu *suvišnim crkve*“, а прије тога казао је, да су се патарени држали начела: „Za mrtve да netreba moliti“. Уз то још нијесу признавали светаца, св. мошти, ни икона. Али на жалост г. Попарића, ми имамо доказе да су патарени све ово признавали. Херцег Стефан 1446. г. гради цркву у Горажду и посвећује је св. великомученику Георгију, као што свједочи нађени натпис са исте цркве, а вјерност тога натписа научно је доказао И. Руварац. Уз смртну постелу тога патарена стоји Милешевски Митрополит Давид и Радингост, за кога вели Мавро Орбини, да је био: „Monaco di S. Basilio e confessore di Erceg Stefano“ (стр. 388.) а *православни се монаси зову Василијанима*, јер живе по правилима, која је св. Василије списао за живот монашки. У своме тестаменту или пошљедњој опоруци Стефан оставља 10.000 златних дуката *за своју душу* (код Попар. стр. 89.) А од куда да један патарен гради храм св. Георгију? питамо ми г. Попарића и све оне, који *цркву босанску* зову патаренском — од куда у њега исповједник православни монах, Василијанац? Од куда уз његов смртни одар православни Митрополит Давид? Од куда да он оставља за своју душу 10 хиљада дуката? Откуда то и још многе друге ствари код Херцега Стефана и других патарена, у Босни и Војводини Св. Саве, када све то стоји у највећем контрасту са науком патаренском? Када не би било тих питања или када

би се могло на њих логично одговорити, а не огријешити се о начело науке патаренске јереси, признали бисмо да г. Попарић има право, али пошто та питања постоје, а одговор се на њих не може дати друкчији него на тај начин да се призна да је Херцег Стефан био православни или бар по сваки начин да није био присташа патаренске јереси¹⁾, мора се признати да г. Попарић није успио.

Из разлога дакле, што је у поменутих питањима херцештва и вјере Херцега Стефана, г. писац, био врло пристрасан, те је неистину хотимично хтио продати за истину; што огромни научни материјал или није знао, или није хтио критички средити, него је одбацио све оно што би било против његове тврдње и најпослије, што не само да није ништа ново открио, него је и оно што је већ било познато, а није му годило, одбацио, ову књигу не препоручујемо.

Невесиње, 1898.

Томо А. Братић.

Властелин Орша.

Спјев М. Ј. Лермонтова, прејевао Ж. Драговић. Цетиње. К. Ц. Државна штампарија 1898. Цијена?

Од свијех пријевода у нашој књижевности, још су понајслабији пјеснички пријеводи с рускога. Музика рускога стиха тако је јединствена, чврста, да јој се наше ухо врло тешко прилагођава, много теже него музици њемачког и француског стиха који је нашој еуфонији много ближи. Њен ритам често пута неправилан, слик слободан, боље рећи убог према тактијем својствима другијех језика, завашава слух нашег преводиоца да се тај пријепјев јавља послјије далек и туђ руском оригиналу. Змајев дивни пријевод Лермонтовљевог *Демона*, који носи на себи сву љепоту декорације Змајеве појезије, такођер засвједочава ту тврдњу, поред свег тог што је то ипак најљепши пјеснички пријевод у Срба и Хрвата. Онај ток стиха и музике у том пријепјеву, њежан је као ток потока кроз траву, али не жубори, не ромори, нити се пјени као поток који тече кроз шљунак, кроз камење, на што потсјећа скоро сва мрачна, песимистичка

¹⁾ Др. Бож. Петрановић у својој научној радњи *Богомили* (Задар 1867.) (која није имала част удостојити се пажње г. Попарића) тврди ра се под именом патаренског босанског народа, разумије народ *православни* (Богомили стр. 170—171.)

појезија Лермонтовљева, а посебице *Демон*, *Властелин Орша*, *Мцири*, *Измајил-беј* и т. д. У српском пријеводу је сва љепота обраде, али није боја звука. Ако би се могло рећи: руски оригинал *Демона* испјеван је крупним и звучним мужевним баритоном, а српски пријевод, тако мио и слadak, испјеван је најњежнијим тенором. Тако је с нашим најљепшим таким дјелом, ког узесмо за примјер, а тако је често с руским стварима и у другијех литература, нарочито у њемачкој, чему не налазимо други узрок него онај који поменуемо напријед. Туде, осим вјерности садржине обично нема никоје друге вјерности.

Тако је и са *Властелин-Оршом*.

Да је стало само до тога да знамо садржину овог спјева, послужио би еминентно овај пријевод г. Драговића. Фабула самог спјева преведена је, са малим изузетком, вјерно. А то показује да преводилац добро познаје језик с којег преводи. Но што има најмање вјерности, то је обрада, љепота пјесничких ријечи, која је у српском пријеводу до крајности сиромашна. А то показује опет да преводилац није пјесник и да не зна пјеснички говор свог народа. Ријечи су неодабране, чарпијске, ријечи најобичнијег приповједача, а то је оно што убија сву љепоту живог и едегантног говора, којим је говорио овај велики Рус. Ритам је нетачан; а при томе говор провинцијални крши и оно мало љепоте што би га имао жубор макар и обичног српског стиха. — *Чуна', наше, мога', пр'је по к', ка', посјећава'*, и т. д. не личи данашњем модерном говору наших пјесника, који су нану ријеч оплеменили до симфоније. Говор црногорски и ако је говор једног витешког нашег племена, и говор на коме је написано неколико монументалних дјела наше литературе, он ипак не ће у нашем народу никад бити говор појезије. Он нема ни једног својства да буде језик срца. Црногорски пјесник морао би имати дубоки осјећај и дивни полет Пјесника-Кнеза па да при богатству садржаја, онако по Бајронски, багателише форму, што то није у стању обични пјесник.

За тим слик г. Драговића није ни мало срећан. У њега се обично римује: *долаћина—властелина, заблистају—гледају, изражава—подава, царшцу—љепотицу, срдитога—несретнога, тренутака—вјештака, погледују—покуцују, духовника—испосника, некрштени—презрени, остане—*

напале, олгара—поговара, висаше—лулушките. — У Руса би то могло бити, то је у њих и обично, због природне несличности њихових ријечи, али то не смије бити у нас, гдје тога сиромаштва није, ако се већ хоће да буде пријевод у стиховима са сликом.

По томе је, дакле, *Властелин Орша* само гђ и беживотан костур *Боярин* Орше. *Властелински плашт*, којим га је огрнуо у свом језику велики геније *Лермонтовљев*, скинут је с њега. Он нам се сад јавља у најобичнијем и неукусном грађанском одијелу. Д—ћ.

К Р О Н И К А

Књижевност

С Л О В Е Н С К А

С р п с к а

Опет о сабирању наших народних пјесама. У прошлом броју *Зоре* (за јуни), приказујући издање *Народних пјесама* књижаре Поповићеве, дотакли смо се малко и наше *Српске Матице* и њеног индиферентизма према ономе покору што чини *Хрватска Матица* са нашим народним пјесмама. Том приликом показасмо на неколико имена наших најбољих скупљача нар. умотворина (којих се сјетисмо у онај мах) а то зато, да покажемо најлакши пут да се прибере једна колекција народних пјесама (а тако и прича, пословица, обичаја, нар. љекова и т. д.) које би послужиле на понос и ономе који их је издао, и народу који их је створио; а уједно као и један начин, како да се спасава српско народно благо од насртљивости *Хрватске Матице*, коју не ће да удари по претима ни објективна њихова штампа, ни Сједињена Омладина, ни она чета радника на слози Срба и Хрвата. Стависмо на расположење том приликом и скромну снагу нас око *Зоре* и наших пријатеља у овим крајевима, који би, исто тако драговољно потпомогли ту ствар.

Смједосмо да зазинемо, да поменемо тако, и ми немјеродавни, нашу Матицу и не слутећи да ће *Бранково Коло* (види број 30.) бити у стању да изнесе један одиста тужан доказ Матичиног мара и родољубља. Ту се замјера књижари Поповићевој (као и ми) што издаје оне пјесме које су за нас спасене, а није хтјела да изда, „читаве дењкове рукописа донде још нигдје нештампаних, а по Босни прикупљених српских народних пјесама“ које је добила од ваљаног скупљача *Милана Обрадовића*, а које је одбила не хотећи их издати ма у најубогијем издању, те тиме спасти оно што је за спасавање, кад

је јој то, као што вели књижара Поповићева, (а не ми) њена једина жсла. Том приликом вели *Б. Коло*: „Па правице ради, напоменућемо да су те исте пјесме биле пућене и нашој Матици; ова их је одбила „јер нема за то фонда.“ Из те богате збирке видимо само штампану се пјесме у зборнику *Матице Хрватске*.

Из ове биљешке *Бранкова Коло* не сазнајемо да ли је те пјесме сам скупљач г. М. Обрадовић уступио *Хрв. Матици*, (што би било врло недостојно!) или је *Хрв. Матица* прибрала те исте пјесме преко својих скупљача; али свакако ми не можемо а да истински не осјетимо тугу што и *Српска Матица* (а о Поповићима не вриједи ни говорити), потпомаже на тај начин тако отворену отимачину *Хрв. Матице* у неограђеном врту наше лијепе српске народне појезије, Понтеону српске прошлости и њених јунака. Бол нас обузима што она пјесма, што је поникла из срца наших очева, што је звонила и по овим нашим драгим кршевима; којијем нас је успављивала мајка и заносио српски гуслар, да та пјесма не буде наша, него туђа... Ко томе злу и најмање допринесе, нека га буде срам и стид!

Невен, најбољи наш дјечји лист, ког је више година уређивао *Чика Јово Змај* почеће опет да излази у Загребу, због чега ће се његов уредник, наш велики пјесник, преселити из Биограда у Загреб. Српска дјечица моћи ће опет да се наслађавају његовим дивним дјечјим пјесмицама и одабраном садржином, коју је увијек доносио њихов омиљени *Невен*. Српским учитељима и учитељицама нека је на срцу да се тај лист рашири и у нашим крајевима.

Девесиље, лирске пјесме *Аливерића Тузлак* дате су у штампу. Биће их до осамдесет на броју, а све су прожете истинским српским осјећајем, што им даје особиту драж и вриједност.

Божа С. Николајевић. *Лирске песме 1897-1898*. Београд. Елеткрична штампарија Д. Димитријевића. 1898. Цијена? — „Милој сени генијалнога српскога песника, Буре Јакшића, посвећује своје прве песме Божа С. Николајевић.“

Кад смо растворили ову малу збирку пјесама, одмах прва страница — прва пјесма „Пред зору“ освјежила нас је и што смо даље прелиставали књижицу, све смо више стицали увјерења е су ове пјесме потекле из бујног младалачког срца — срца које истински љуби. Са 44 своје пјесмице, наш Божа пружио нам је јемства да у њему можемо очекивати ваљаног пјесника. Ови први покушаји пуни су топлоте и пријемљивости, пуни лакоће и полета. Не велимо да је млади пјесник све своје пјесме једнаком срећом саздао; има их, које су могле изостати, но оне се скоро не примјећују покрај многијех, које тако брилирају. Ми ове пјесме топло препоручујемо.

— а —

Зарија Р. Поповић: Сликe из Старе Србије.

I. Духовник. II. На нову годину 1876. Срем. Карловци Срп. Манастирска Штампарија 1898. Цијена 40 потура.

У приповиједи *Духовник*, која заузима скоро сву књигу послје лијепог увода, приповиједа се о једном свештенику духовнику, али не свештенику који је водио са народом парнице, који је приносио тамјан иком другом осим Богу, који је дозвољавао да се његовом народу одузима једно по једно од његових далеком прошлости завјештаних народних права; који не бјеше издајник свог најузвишенијег позива, који не бјеше од ончх што имаћаху другу вољу него вољу свог народа, ни другу тежњу него тежњу народну; коме црква не бјеше дућан него амвон за молитву, за спасење свог рода, који не обилазаше народ због бира, него због благе утјехе и свете молитве. Не говори се ту о духовнику у сјајном руху, који тражи супремације у праву народа, него о једном мирном и сиједом старом духовнику, који бјеше скроман служитељ светог олтара, смјерни исповједник, добротвор, заштитник својег народа и од гријеха и од сабље душманске... Који за свој род живе и за њ гине.

То је приповијетка која и поред тога што се огледа на њој вјерно почетничко перо пишчево и поред тога што описује предмет обрађиван и прије њега и боље од њега, ипак заслужује препоруку због лијепе своје тенденције која је јасно истакнута. С тога је и препоручујемо.

Српски преглед одлични часопис који је излазио под уредништвом ваљаног српског критичара, дра. Љубомира Недића, проф. Вел. Школе, како нам јављају из Београда, почеће излазити опет с почетка нове године. Ову вијест биљежимо са задовољством.

Библиотека за народ. Како нам јављају из Сарајева, онамошња српска штампарија Ристе Ј. Савића издаваће *Забавно-поучну библиотеку* за народ, која ће излазити у врло укусном руху, и то у свескама по 10 новч. Та библиотека почеће са приповијеткама Бранислава Ђ. Нушића под натписом *Рамазанске вечери* из мухамеданског живота, а изно-

сиће и радове домаћих књижевних радника из Босне и Херцеговине. Ову вијест биљежимо са задовољством као један доказ вишег напредовања наше народне просвјете и књижевности у овим крајевима, те ову библиотеку препоручујемо најискреније.

Извјештај Српске Краљевске Учитељске Школе у Алексинцу. Спремио И. Деспотовић управитељ. Цијена 1 динар. Београд. 1898. Новом извјештају поред службеног дијела има још и *девет* научних приложака од наставника те школе. 1. *Педагошки правци од И Деспотовића*; 2. *Неколико простијих огледа из физике у основној школи од Петра М. Илића*; 3. *Пластичне карте од песка од Сретена Ацића*; 4. *Данак у крви* (прилог проучавању историје српског народа у XVI. вијеку) од Јована Н. Томића; *Atropa Belladonna L.*, (луда трава, лудача, велелије) од Буре М. Илића; 6. *Свети Стеван* (задужбина Стевана и Вука — *Липовац*) од Тих. Р. Ђорђевића; 7. *Облици опхођења међу људима* (из психологије обичаја) од Светислава М. Максимовића; 8. *Рачун и откривање бојје вера и знања* од Доброслава М. Ковачевића; 9. *Значај умјетности* од Јулија Ц. Брожа.

Гроф Андраши о погодби између Угарске и Аустрије од године 1867., чланак дра. М. Ђ. Миловановића, који је изишао у овогодишњем *Делу*, оштампан је у засебну књигу. Издата је у Београду, на 8-ни а има 38 страна. Цијена пола динара.

Лекције из српске историје. Влад. И. Радојевић, суплент крагуј. гимназије, написао је и издао књигу под горњим натписом за ученике IV. разр. гимн. Први дио. Цијена 0,60 дин.

Градиво за разна занимања Српчаци. Приредио и издао Милан Стојинић, проф. на Српској Учитељској Школи сомборској. Цена 60 новч. Сомбор. Штампарија Фердинанда Битермана и сина 1898. — Примисмо на приказ ову лијепу књигу ваљаног професора у срп. уч. школи сомборској, која није добро дошла само забавиштима (којима је поглавито намијењена) него и сваком родитељу и сваком учитељу, с чега је лијепо препоручујемо.

Српске средње школе у Угарској написао Андрија М. Матић (оштампано из *Школ. Одјека*) Н. Сад. Срп. Штамп. Светозара Милетића 1898. 8-на, 32. стр. Цијена?

K. Richard Henri Savage: Моја службена жена, роман, превео Милан Недељковић. Оштампана из *Б. Кола*. — Срем. Карловци, Српска Ман. Штампарија 1898. 8-на, стр. 217. Цијена 1 круна и 20 потура.

Хрватска

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. S 21 ispravom i sa 70 portreta. 1898. Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch). Zagreb, Hica. Цијена укоричена 4 фор., неукоричена 3 фор.

С Т Р А Н А

Француска

Французи о Србима. Французи се највише баве и пишу о Србима од свијех јужнијех Словена. С изузетком оних који су плаћени да пишу преко свог увјерења и против Срба, сви ти гласови су симпатични и пуни пажње за наш народ и његова историјска права, његове тежње. Штега само што осим *Дела* и понекад *Зоре* мало се осврћу наши листови на оно што се пише о нама на страни; а Срби читаоци тијех књига, нарочито они који се још и баве књижевношћу, ваљало би да и сами помогну да се вијест о појединим таквим књигама и ономе што је у њој, што боље растури. Они пак који пишу француски (а таквих имамо, хвада Богу, довољан број) ваљало би да и проговоре о тим књигама, али не у српским него баш у француским листовима, па да тиме француска и шира европ. публика буде на чисто шта је у којој књизи истине а шта лажи и с којом је намјером која књига писана. Данас кад се *српско питање*, *polens volens*, испољава све јаче међу осталим дневним јавним питањима, ваља са најподесније трибине, из француске штампе, проговорити о књигама које се пишу на француском а којима се тежи за тим да се запусте уста нашој истини а да се поткади гдје треба.

Ово је наш апел на оне који су за то позвани.

Revue d' Histoire Diplomatique св. 3. стр. 458—469) доноси из пера познатог пријатеља српског народа, *барона Д Аврила*, исцрпан преглед свега оног што се писало о Србима а понешто и другим јужним Словенима.

De la Save à l' Adriatique par H. d. S. g. Angers. 1898. Prix?

Impressions d' Orient par J. O. Gillodts. — Librairie G. Balat, Bruxelles, Prix? Вицеконсул Боливије у Белгији, Жан Гијот, описује овдје своје успомене с пута кроз Србију, Турску и Бугарску.

Panslavisme et la Question d' Orient. Paris. Librairie Féchoz et Cie, 4, Rue de Lille. 1898. Prix 6 francs. (Стр. 103.) Један наш оцјењивач (*Novo Doba*) вели за ову књигу: „Обиљежје је дјелу толики занос и такво одушевљење, да би нам се све то чинило фантазијом, кад из цијеле брошуре не бисмо разабрали, да је у писца велико дипломатско искуство.“

Разно

Прослава Палацког у књижевности. Поред спољашне свечаности ческоме *Оцу народа*, још је и чешка књижевност прославила спомен свог великог реформатора и историчара. Разни писци чешки написали су том приликом 5 великих дјела и преко 10 малих о Палацком и његовом значају; за тим више књига које бјеху одломци његових дјела и његова *Историја Чешког народа* у врло јефтиним

издању за народ. У Ческој је држано до 300 предавања о Палацком и његовом раду. У новинама политичким, књижевним и ревијима изишло је множина чланака од којих су опет многи исцрпне студије из књижевности ческе. Др. Масаржик, проф. унив. писао је у њемач. листу („Zeit“⁴) о Палацком и држао на више мјеста у Ческој предавања о великом покојнику. Све то показује велики културни напредак и живу патриотску свијест ческог народа. *Српска Краљ. Академија* 6. јунија на прославу Палацкога овај брзојав: „Благо отаџбини, која се може подичити таким сином, какав бјеше славни Фрања Палацки! . . . Благо радним синовима које народ толико поштује колико Жишкини потомциштују *оца чешког народа Фрању Палацког!* . . . То твори народу срећу; то даје патриотима снагу; Слава Палацком! Слава Чесима!

Библиотека Матице Српске. По закључку *Српске Матице* скупштине прије двије године, у кући *Матичиној* дозидала се просторија за њезину библиотеку, а у пошљедној сједници на предлог проф. М. Јакшића, основано је у *Матичи* и мјесто *библиотекара* за матичину књижницу; а привремена дужност за то мјесто повјерена је проф. Ст. Милованову.

На овогод. сликарској изложби у Минхену изложена је слика *Дахије* из нове наше историје. Рад је био изврстан те је та слика однијела *прву награду* — сребрну медаљу. Сликао је млади наш српски сликар Ристо П. Вукановић.

ДРУШТВА

Философско-педагошко друштво. — *Дело* јавља: у Биограду је основано *Филосовско-педагошко друштво* са задатком да ради на философским и педагошким, као и оним друштвеним питањима, која улазе извијесним дијелом у област философског и педагошког интереса. Ради овога приређује се на недјељним сједницама предавања, реферовања, лектуре и дискусије. Предсједник је друштва др. Макс Арер, доцент Велике школе, пословођа П. М. Лотић, проф., а благајник и књижничар П. Мајзнер, чин. мин. финан. Друштво је имало до сад неколико сједница. на којима је др. Бр. Петронијевић држао предавање *О материји*, др. Миливоје Јовановић *О моралној настави у школи*, др. Милан Шевић *О концентрацији наставе*, Павле Мајзнер *О фонетици у језиковној настави*.

Српско братство. Овако се зове ново друштво, које су основали Срби Далматинци и Бокељи а коме је сврха њихово ширење просвјете, оснивање школâ, библиотека, издавање књига за народ, основањем земљорадничких задруга и других установа које помажу сељачков живот. Друштву је сједиште у Спљету, а ових дана су одобрени и статути. Ово родољубиво друштво, које ће бити мртва стража српске народности на српском југу, поздрављамо најусрдније.

УМЈЕТНОСТ

Са концерта Жарка Савића, оперског пјевача. Сматрајући за дужност забиљежити сваку лијепу новост на културноме пољу у Српству, не пропуштамо, да вам овдје у кратко исприповиједамо о концерту, који је наш омиљени српски пјевач, г. Жарко Савић, на Спасов дан, ове године, приредио у грађанској касини у Биограду. Познат још од прије српској музикалној публици, овај љубазни умјетник не пропушта долазити нам од времена на вријеме и обрадовати нас са неколико заиста умјетнички отпјеваних пјесама. Жарко Савић је басиста такве врсте, да су његове соло-пјесме веома пријатне за ухо; јер, ваља знати, да за тако дубок глас, као што је бас, вриједност је већим дијелом у скупном пјевању, на име у хору оперском. С тога и јесте репертоар соло-пјесама за бас веома ограничен, и своди се на винске и јуначке пјесме. Готово рећи балада, једина је приличива рецитацији басу, јер се не да замислити један ограничен музикални продукт, ма то било колико маленог обима пјесмица, у тоновима позиције баса *без пратње*, макар у дисканту. А за тако звани *recitativo*, нарочито у пјесмама озбиљним и суморнога текста, бас је добро дошао. Једна красна особина Савићева гласа и школе та је, што слушање његовог пјевања не умори, и оставља неизгладљив утисак, а то су све врлине, које ријетко басистама могу остати вјерне, нарочито пак, кад они у концерту цио програм испуњавају, те слушаоце морају заморити. Да његов глас изједначен у позицијама ниским и високим, највишим, које баритони могу да служе на част, умилно звучи, и да се он њиме одлично умије користити, свједочи нам она умилна: *Ouvertes yeux bleus...* од *Masene-a*, који баш сад осваја васцијели музикални свијет. Од свих композиција његова програма, најљепше су: балада Мокрањчева *Лел Едил* и *Готски Краљ* од Хеншела, као и чувена *Винска пјесма* Веберова. Пјевао их је све

красно. Ми смо за ово лијепо вече веома захвални овоме умјетнику српскоме сину чије груди ресе одличја српских владара и Краља и Кнеза, и желимо само да нас се опет сјети, као до сад што је давао искрена увјерења, да му у грудима српско срце бије. Не пропуштамо, а да овом згодом не споменемо, да нас је судјеловач овога концерта, један красни, скромни младић задивио. То је г. Младен Јовановић, син нашега незаборављеног књижевника Дра. Милана Јовановића, кога смрт сувише рано оте, у најбољим годинама за рад на корист отаџбине. Г. Младен није *Wunderkind*, он је млад као роса, али има један изражени таленат, једно мушко правилно музичко схватање и једну лакоћу у извођењу, која нас је очарала. Свирао нам је чувену *Appassionat-u*, сонату славнога хероја музичког, Бетовена, тако, да умјетнику од заната може служити на част. Ми овоме младоме, тако даровитоме Србину желимо истрајност и немалаксалост, па му смјело проричемо *Par-nas*. — Тога вечера свирао је на гласовиру и двије стварчице г. Влада Михаиловић, веома лоше, да је концерту судјеловањем својим само гдјешто удио. Отмјенога свијета бијаше приличан број.

Биоград, јуна 1898.

Ј. Д. М.

Број 7. и 8. излази овај пут с тога што нам је намјера да од сад излази лист увијек почетком а не свршетком сваког мјесеца као до сад. С тога ће и свеска за септембар изићи одмах 1. септембра а не 31.

А за ту промјену морали смо издати одмах два броја уједно због чега је лист мало више задоцнио, што молимо да нам се извини.

Одговори уредништва.

А. К. К. — Не заборавите, молимо Вас, да се Зора цензурира као и свако штампано словце у нашим земљама. То нека Вам је одговор, а драго би нам било да то узму на ум и многи наши сурадници. Иначе лијепа Вам хвала.

Н. С. — Примили бисмо али је рад одвише дугачак. Нијесмо унапријед намјерни да доносимо ма какав рад који би се протезао дуже од 3—4 броја а нарочито пријевод. Пошaljите за подлистанак којих дневних новина, јер онако лијепо и лагано преводиће могло би служити за образац.

„ЗОРА“ ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЂАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТИПЛУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СМАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3-оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.